

Załącznik do Uchwały Nr
Rady Miejskiej w Ujściu
z dnia

**GMINNY
PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY I MIASTA UJŚCIE
NA LATA 2022 – 2025**

lipiec 2021

Spis treści

1.	WSTĘP.....	4
1.1.	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
1.2.	Cele gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
2.	UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
2.1.	Konstytucja RP.....	5
2.2.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	6
2.3.	Inne ustawy oraz rozporządzenia.....	10
2.4.	Zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	11
3.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	16
3.1.	Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	16
3.1.1.	Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022.....	16
3.1.2.	Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020	17
3.1.3.	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030	19
3.2.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	19
3.2.1.	Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017 - 2020....	19
3.2.2.	Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	22
3.2.3.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	23
3.3.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.....	25
3.3.1.	Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Pilskiego na lata 2015-2025...	25
4.	ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY UJŚCIE	26
4.1.	Położenie i zarys historii gminy Ujście.....	26
4.2.	Zabytki nieruchome.....	28
4.2.1.	Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie gminy	28
4.2.2.	Krajobraz kulturowy	31
4.2.3.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz.....	33
4.2.4.	Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków	35
4.3.	Zabytki ruchome.....	41
4.4.	Zabytki archeologiczne	42
4.4.1.	Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	43
4.4.2.	Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej	44
4.4.3.	Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne).....	44
5.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	54

5.1.	Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.....	54
5.1.1.	Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	54
5.1.2.	Stan zachowania zabytków ruchomych	60
5.1.3.	Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego.....	60
5.1.4.	Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie	62
5.2.	Ochrona zabytków nieruchomych i dziedzictwa archeologicznego wynikająca ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ujście</i>	64
5.3.	Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ...	68
5.4.	Uwarunkowania wynikające z dokumentów wykonanych na poziomie gminy	74
5.4.1.	Strategia rozwoju Gminy Ujście na lata 2015 - 2024.....	74
5.4.2.	Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy i miasta Ujście	74
5.5.	Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego	74
5.5.1.	Program ochrony środowiska dla Gminy Ujście na lata 2020 – 2023 z perspektywą na lata 2024 – 2027 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko.....	74
5.5.2.	Obszary chronionego krajobrazu.....	75
5.5.3.	Obszary NATURA 2000	75
5.5.4.	Pomniki przyrody.....	76
5.6.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych	76
6.	KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	77
6.1.	Gminna ewidencja zabytków	77
6.2.	Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych ...	78
6.3.	Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych.....	79
6.4.	Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	79
6.5.	Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego	79
6.6.	Określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych	81
6.7.	Realizacja zadań wynikających z obowiązku opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela.....	81
6.7.1.	Obiekty zabytkowe stanowiące własność gminy Ujście.....	81
6.7.2.	Obiekty wpisane do rejestru zabytków nie będące własnością gminy Ujście.....	82
7.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	82
8.	MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	83
9.	WEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	84
10.	NIKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	84

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to tworzony przez pokolenia dorobek materialny i duchowy, nośnik tradycji oraz wartości historycznych, artystycznych, naukowych, religijnych, patriotycznych, który buduje i utrwała tożsamość społeczną. Zabytki, będące jednym z zasadniczych elementów tego dziedzictwa, stanowią **zasób ograniczony, nieodnawialny i narażony na zniszczenie**. Zachowanie dziedzictwa kulturowego ma fundamentalne znaczenie dla utrzymania ciągłości rozwoju społecznego.

Programy opieki nad zabytkami upowszechniają wiedzę o dziedzictwie kulturowym i definiują kierunki działań mających na celu zachowanie, ochronę, a także poprawę jego stanu. Są dokumentami polityki administracyjnej o charakterze strategicznym w zakresie podejmowanych zadań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

1.1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Opracowanie programu opieki nad zabytkami jest zadaniem własnym samorządu terytorialnego. Przepis **art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) określa podstawę prawną obowiązku wykonania przedmiotowego programu:

- zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1);
- wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu lub rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3 ustawy);
- ww. programy są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4);
- z realizacji programów zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy (art. 87 ust. 5).

1.2. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Przedmiotem opracowania niniejszego programu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Ujście. Główny cel stanowi zachowanie zasobów tego dziedzictwa i poprawa jego stanu poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach gminy, ponadto promocja i wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie i wykorzystanie jako czynnika lokalnego rozwoju społecznego oraz gospodarczego, a także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności mających na celu podniesienie świadomości walorów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz świadomości potrzeby, zasadności i sposobów ochrony zabytków. Podstawą do ustalenia kierunków działań w tej sferze jest określenie uwarunkowań dziedzictwa kulturowego obecnego na terenie gminy z uwzględnieniem zasobu zabytków, ich lokalizacji oraz krajobrazu kulturowego.

Formułując niniejszy program opieki nad zabytkami przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków gminy, między innymi opieki nad zabytkami, do których gmina Ujście posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę gminy w dziedzinie opieki nad zabytkami.

Przedmiotowy program jest pierwszym programem opieki nad zabytkami opracowanym dla gminy Ujście.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami regulują następujące akty prawne:

2.1. Konstytucja RP

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.) - ustawa zasadnicza definiuje fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego nakładając obowiązek ochrony zabytków. Art. 5 i 6 stanowią, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

2.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Akt ten określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

- art. 3 niniejszej ustawy podaje definicje następujących określeń:
 - ❖ zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący tym wytworem;
 - ❖ prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
 - ❖ prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
 - ❖ roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów ustawy Prawo budowlane, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 - ❖ badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - ❖ badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- ❖ badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - ❖ historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - ❖ historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 - ❖ krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
 - ❖ otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
- art. 4 określa kwestię ochrony zabytków rozumianą jako działania podejmowane przez organy administracji publicznej, polegające na:
 - 1) zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
 - 2) zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
 - 3) udaremnianiu niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
 - 4) przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
 - 5) kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
 - 6) uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.
 - art. 5 definiuje pojęcie opieki nad zabytkiem rozumianej jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające na zapewnieniu warunków:
 - 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
 - 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
 - 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
 - 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
 - 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.
 - art. 6 określa zabytki, jakie podlegają ochronie i opiece bez względu na ich stan zachowania:
 - 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,

- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi,
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto zgodnie z art. 6 pkt 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy, jednostki osadniczej.

▪ art. 7 wymienia następujące **formy ochrony zabytków**:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 3) uznanie za pomnik historii,
- 4) utworzenie parku kulturowego,
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- art. 9 stanowi, że do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.
- art. 28 stanowi, że niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora o:
 - uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
 - zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
 - zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
 - zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.
- zgodnie z art. 36 ust. 1 **pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:**
 - 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, w tym drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
 - 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
 - 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
 - 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
 - 5) prowadzenie badań archeologicznych;
 - 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym ten zabytek się znajduje;
 - 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu z korzystania tego zabytku;
 - 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
 - 11) prowadzenie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
 - 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.
- art. 89 określa organy ochrony zabytków, którymi są:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

2.3. Inne ustawy oraz rozporządzenia

➤ Ustawy:

- 1) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.)
- 2) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 741 ze zm.)
- 3) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.)
- 4) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.)
- 5) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1098)
- 6) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)
- 7) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902)

➤ Rozporządzenia:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81)
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56)
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie,

restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674)

- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 731)
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 czerwca 2012 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymywać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji (Dz. U. z 2012 r. poz. 737)
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. poz. 510)
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259)
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. poz. 650)

➤ **Inne:**

- 1) Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 564)
- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. poz. 190 i 191)

2.4. Zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zakres zadań i kompetencji samorządu gminnego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w niżej wymienionych aktach prawnych:

- 1) Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372)
Art. 7 ust. 1 pkt 9 stanowi, że do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w szczególności zadania te obejmują m. in sprawy kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- 2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.)
- **art. 16 ust. 1** stanowi, że rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
 - zgodnie z **art. 17** na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:
 - prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
 - zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
 - umieszczani tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych oraz innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz znaków umieszczanych przez starostę na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru informujących o tym, że zabytki te podlegają ochronie;
 - zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
 - składowania lub magazynowania odpadów.
 - **art. 18** zakłada obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy.
 - **zgodnie z art. 19:**
 - w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) parków kulturowych.
 - w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
 - w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
 - 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

- 2) ochronę zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
- w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.
 - w studium i planie ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.
- **art. 20** wskazuje, że projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.
 - **art. 21** stanowi, że podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.
 - Zgodnie z **art. 22 ust. 4 i 5**:
 - wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
 - w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
 - **art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust. 2** stanowi o przyjmowaniu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i obowiązku przekazania przyjętego zawiadomienia właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.
 - **art. 33 ust. 1 i 2** stanowi o przyjmowaniu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i obowiązku przekazania przyjętego zawiadomienia właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.
 - **art. 71 ust. 1 i 2** wskazuje, że sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, prac restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny (wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego) posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

- zgodnie z **art. 73** osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.
- **art. 81 ust. 1 i 2** wprowadza możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Przedmiotowa dotacja zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7 –15;

17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.
- zgodnie z **art. 82 ust. 1 i 3** łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W celu zapewnienia realizacji tych postanowień organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.
 - na mocy **art. 87** wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami, który przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.
- 3) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.)
- zgodnie z art. 13 ust. 4 i 5:
 - sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
 - sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)
- Zgodnie z niniejszym dokumentem organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji, ujmując stan zasobu podlegającego ochronie, określając zagrożenia i kierunki działania, sposób realizacji, niezbędne siły, środki oraz czas i koszty wykonania w sporządzanych w tym celu dokumentach: planie ochrony zabytków jednostki organizacyjnej oraz w gminnym, powiatowym, wojewódzkim i krajowym planie ochrony zabytków. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Podlega on uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej

na obszarze powiatu. Plan ten jest integralną częścią planów obrony cywilnej i podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego.

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

3.1. Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M. P. z 2019 r. poz. 808). Program ten utworzono na podstawie przepisów art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710). Jest on głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Organem odpowiedzialnym za koordynację, monitorowanie i ewaluację realizacji programu jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Głównym celem programu 2019 – 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których wyznaczono i opisano planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:
 - szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
 - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
 - merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
 - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:
 - wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
 - ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
 - wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;

- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:
 - upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:
 - podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych poprzez sprzyjanie intensyfikacji współpracy między opiekunami zabytków a właściwymi służbami i instytucjami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:
 - kampania społeczno – edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
 - tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:
 - program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program 2019 – 2022 zawiera szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym, a także określa zasady jego zarządzania, monitoringu oraz cele ewaluacji.

3.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 powstała w ramach opracowywania strategicznych dokumentów programowych rozwoju społeczno – gospodarczego państwa. Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., a jego uzupełnienie obejmujące lata 2004 – 2020 w dniu 14 czerwca 2005 r. (*Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020*). Niniejsza strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską.

Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski,

wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

W dokumencie tym sformułowano cel nadrzędny jakim jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele uzupełniające:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą;
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
- rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Instrumentem realizacji strategii w zakresie zagadnień związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym jest Narodowy Program Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* oraz Program Operacyjny *Dziedzictwo kulturowe*.

Celem Narodowego Programu Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego, zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Z kolei w Programie Operacyjnym *Dziedzictwo kulturowe* wyznaczone zostały dwa priorytety: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji oraz zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi koncentruje się na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju

muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

3.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M. P. z 2020 r. poz. 1060). Główny cel strategii - wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków - realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

1. zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
2. wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
3. zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu szczegółowego nr 2 SRKS wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze;
- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury;
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury;
- wzmocnienie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę;
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków – zgodnie z celami określonymi w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 – 2022.

3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

3.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017 - 2020

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został uchwałą nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2017 r. poz. 8118).

Głównym zamierzeniem niniejszego programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego

dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Priorytet stanowi kontynuacja i intensyfikacja działań polegających na ochronie przestrzeni kulturowej oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości regionalnej, integracji społecznej, a także promocji regionu i rozwoju gospodarczego.

W programie sformułowano następujące cele, które wynikają z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich stanu zachowania:

- realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich przy obiektach zabytkowych (monitorowanie potrzeb remontowych i inwestycji w obiektach zabytkowych oraz podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdującymi się w posiadaniu i użytkowaniu Województwa Wielkopolskiego i jednostek organizacyjnych, zapewnienie w budżecie Samorządu Województwa środków finansowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących własnością różnych podmiotów a znajdujących się na terenie województwa);
- opieka nad zabytkami archeologicznymi (kontynuacja badań archeologicznych w jednostkach podległych Samorzadowi Województwa Wielkopolskiego).

2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych:

- promocja dziedzictwa lokalnego (wspieranie publikacji związanych z Powstaniem Wielkopolskim w szczególności z 100. rocznicą wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element przyczyniający się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej, promocja lokalnych produktów w mediach);
- wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych (podejmowanie działań zmierzających do wyeksponowania obiektów związanych z Powstaniem Wielkopolskim, podejmowanie i wspieranie inicjatyw związanych z ochroną miejsc pamięci dotyczących Powstania Wielkopolskiego, wspieranie rozwoju turystyki związanej z pamięcią o Powstaniu Wielkopolskim, w tym w szczególności przedsięwzięć zmierzających do utworzenia szlaków i miejsc pamięci o Powstaniu Wielkopolskim (pamiątkowe tablice i pomniki), propagowanie rozwoju turystyki w obiektach zabytkowych, promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu, wspieranie publikacji i wydawnictw popularyzujących szlaki kulturowe oraz obiekty zabytkowe znajdujące się na szlakach i w ich pobliżu, wspieranie działań prowadzących do rozszerzenia listy miejsc objętych statusem Pomnika Historii, promowanie miejsc posiadających status Pomnika Historii oraz ubiegających się o niego, propagowanie idei tworzenia parków kulturowych jako zintegrowanej formy ochrony krajobrazu i lokalnych wartości).

3. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych:

- upowszechnianie wiedzy o regionie (wspieranie projektów edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu, wspieranie konkursów skierowanych do dzieci i młodzieży dotyczących 100. rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wspieranie cyklicznych i jednorazowych wydarzeń związanych z rocznicami wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wspieranie projektów edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu, wspieranie konkursów skierowanych do młodzieży, dających możliwość poznania i docenienia regionalnego przekazu dziedzictwa kulturowego, rozwój placówek muzealnych, skansenów, wspieranie publikacji dotyczących dziedzictwa regionalnego, wspieranie wydarzeń cyklicznych, w tym wydarzeń plenerowych związanych z historią regionu lub promocją kultury ludowej).

4. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne:

- propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (podejmowanie działań związanych z rozpoznawaniem dziedzictwa niematerialnego województwa wielkopolskiego, wspieranie organizacji imprez kultywujących regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej, prowadzenie konkursów promujących dziedzictwo niematerialne, wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kulturowego).

5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- włączenie zabytków w procesy gospodarcze (wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej wraz z rozwojem infrastruktury turystycznej, wspieranie inicjatyw wykorzystujących tradycyjne formy działalności gospodarczej, w tym rolnictwo ekologiczne i tradycyjne przetwórstwo, wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa wiejskiego, wspieranie działań związanych z restytucją Szlaku Piastowskiego i jego promocją jako atrakcyjnego produktu turystycznego).

6. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:

- udostępnianie obiektów zabytkowych (prowadzenie akcji popularyzatorskich oraz edukacyjnych uświadamiających właścicielom obiektów zabytkowych celowość udostępnienia społeczeństwu dóbr kultury narodowej będących w ich posiadaniu, prowadzenie działalności wydawniczej mającej na celu podwyższenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia obiektów zabytkowych jako dobra wspólnego, do którego powinien być dostęp);
- wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania (udostępnianie na stronach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego informacji o możliwościach ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, publikacja informacji o funduszach unijnych w broszurach i na stronach

internetowych, publikowanie informacji o możliwościach dotacji w Monitorze Wielkopolskim).

Ponadto w przedmiotowym programie opisano zasoby dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego z uwzględnieniem zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, pomników historii, parków kulturowych, dóbr kultury współczesnej, instytucji kultury podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego, parków narodowych i krajobrazowych oraz niematerialnego dziedzictwa kultury. Dokonano również charakterystyki i analizy stanu zachowania obiektów zabytkowych należących do Samorządu Województwa Wielkopolskiego i jednostek organizacyjnych województwa lub przez nie użytkowanych.

3.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku jest dokumentem opracowanym przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa nowy model rozwoju regionalnego. Celem generalnym jest kreowanie wzrostu gospodarczo - społecznego województwa z uwzględnieniem dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego w celu zapewnienia swoim mieszkańcom dobrych warunków życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze.

Jednym z celów operacyjnych Strategii jest rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu realizowany poprzez kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym innowacji społecznych, wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury oraz rozwój przemysłu czasu wolnego, w którym dużą rolę odgrywać ma odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich oraz szlaków turystyki kulturowej.

Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców oraz utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze oraz wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury m. in. poprzez:

- rozwój wielkopolskich instytucji kultury – celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie (inicjatywy związane z rozwojem m. in. wielkopolskich teatrów, muzeów i bibliotek);
- rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego – celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

3.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r. poz. 4021).

Niniejszy plan jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu. Określa on model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Nowym wymiarem polityki przestrzennej jest wprowadzenie planowania funkcjonalnego na obszarach charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwoju. Wyznaczenie granic obszarów funkcjonalnych oraz określenie zasad ich zagospodarowania służyć ma przede wszystkim koordynacji działań podejmowanych przez różne podmioty na terenie występowania szczególnych zjawisk i problemów przestrzennych. Podstawowym celem *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+* jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywracania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju Wielkopolski.

Określone w planie zasady zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych, stanowiące uszczegółowienie kierunków zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru województwa, powinny być uwzględnione w dokumentach planistycznych szczebla lokalnego.

Realizacja polityki przestrzennej i kierunków zagospodarowania przestrzennego na poziomie regionalnym prowadzona będzie poprzez działania samorządu województwa polegające w szczególności na:

1. określeniu preferencji dla zróżnicowanych form rozwoju społeczno-gospodarczego;
2. wdrożeniu zasad ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
3. zabezpieczeniu możliwości realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, zwłaszcza w zakresie systemów transportowych i infrastrukturalnych;
4. uwzględnieniu wymagań wynikających z potrzeb obronności i bezpieczeństwa publicznego.

Plan zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obiektów uznanych za najbardziej wartościowe w skali kraju i Europy (obiekty z Listy Dziedzictwa Europejskiego i Pomniki Historii), zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych, obszarów cennych kulturowo, szlaków kulturowych, obiektów kultu religijnego, miejsc pamięci narodowej, instytucji kultury, wydarzeń kulturalnych i niematerialnego dziedzictwa kultury. W planie opisano również zjawiska zagrażające zachowaniu zabytków i utrudniające dostęp do dziedzictwa kulturowego.

Model rozwoju przestrzennego województwa oparto na koncepcji zakładającej wspieranie biegunów wzrostu, czyli obszarów o najwyższym potencjale społeczno-gospodarczym, które stanowią źródło czynników rozwoju, wraz z równoczesnym

wzmacnianiem obszarów otaczających. Dla realizacji ww. modelu rozwoju sformułowano osiem celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.
7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Plan zakłada, że „potencjał kulturowy i charakterystyczny krajobraz regionu stanowią istotne elementy rozwoju i wzrostu identyfikacji Wielkopolski w skali kraju i Europy, są również ważnym czynnikiem kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców. Działania w tym zakresie wpłyną będą na podniesienie jakości przestrzeni, a tym samym na poprawę warunków życia mieszkańców i wymierne korzyści społeczno-gospodarcze. Priorytetem polityki przestrzennej w zakresie środowiska kulturowego będzie kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego w oparciu o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami węzłowymi w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu, ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem działań będzie zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich obrębie. Dotyczyć one będą zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych miast i wsi oraz innych obszarów cennych kulturowo, a także poprawy jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. Bogactwo przestrzeni Wielkopolski wymaga ponadto podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa. Polityka przestrzenna ukierunkowana zostanie zatem na zachowanie i utrzymanie naturalnych i kulturowych walorów środowiska. Priorytetem zagospodarowania przestrzennego województwa w zakresie krajobrazu będzie ochrona obszarów o najwyższych walorach środowiska przyrodniczego i kulturowego. Kluczowym elementem określenia działań ochronnych będzie identyfikacja krajobrazów priorytetowych, które zostaną określone w ramach audytu krajobrazowego dla województwa wielkopolskiego. Audyt krajobrazowy przeprowadzony zostanie w celu zinwentaryzowania zasobów krajobrazowych regionu. Na podstawie ich oceny wyznaczone zostaną krajobrazy priorytetowe, które ze względu na swoje walory powinny zostać zachowane i chronione. Bogactwo kulturowe i przyrodnicze Wielkopolski stwarza możliwość rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji w oparciu o wyjątkowe i specyficzne potencjały.”

Dla osiągnięcia przedmiotowego celu polityki przestrzennej określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa wraz ze szczegółowym opisem działania w celu ich realizacji:

- wzmocnianie tożsamości narodowej i regionalnej (poprzez kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego – Szlaku Piastowskiego, zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, poprawę jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu, rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej);
- rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji (poprzez zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki, rozwój turystyki kulturowej, kwalifikowanej, wypoczynkowej, biznesowej, poprawę obsługi ruchu turystycznego).

W ramach terytorializacji polityki rozwoju plan wyznacza obszary funkcjonalne. Dokument zawiera ich charakterystykę oraz określa sformułowane w stosunku do nich cele polityki przestrzennej i zasady zagospodarowania przestrzennego.

W przedmiotowym planie wskazano Pradolinę Noteci jako jeden z obszarów o najwyższych walorach środowiska kulturowego i przyrodniczego, wymagający zachowania i wzmocnienia działań ochronnych, proponowany do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO oraz posiadający duży potencjał rozwoju turystyki kulturowej. Gminę Ujście wymieniono jako jedną z gmin, na terenie której występuje obszar pradoliny.

3.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

3.3.1. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Piłskiego na lata 2015-2025

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XLIII.401.2014 Rady Powiatu w Pile z dnia 25 września 2014 r. Strategia formułuje potencjał i możliwości powiatu oraz przedstawia wizję, kierunki działania i warianty jego rozwoju. Jej misją jest wzmocnienie potencjału gospodarczego, przyrodniczego i społecznego powiatu na rzecz zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia jego mieszkańców. W ramach czterech obszarów strategicznych wyznaczono cele szczegółowe, operacyjne oraz kierunki działań:

- I. Obszar strategiczny: przestrzeń przyjazna mieszkańcom
 1. rozwój infrastruktury drogowej;
 2. rozwój infrastruktury na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców;
 3. rozbudowa i modernizacja infrastruktury społecznej;
 4. planowanie przestrzeni na rzecz konkurencyjności gospodarczej i turystycznej powiatu.
- II. Obszar strategiczny: gospodarka
 1. tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości;
 2. dążenie do zrównoważonego rozwoju;
 3. promocja potencjału gospodarczego powiatu.
- III. Obszar strategiczny: środowisko
 1. skuteczna ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami;
 2. wykorzystanie walorów środowiskowych w rozwoju powiatu.

IV. obszar strategiczny: rozwój kapitału ludzkiego

1. rozwój lokalnego rynku pracy;
2. zapewnienie kształcenia zwiększającego szanse na rynku pracy;
3. podnoszenie jakości systemu edukacyjnego;
4. bezpieczny powiat;
5. przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;
6. rozwój społeczeństwa obywatelskiego;
7. podnoszenie jakości zarządzania publicznego.

Strategia nie uwzględnia włączenia zabytków w rozwój powiatu w planowanym okresie. Jedynie jako kierunki działań dla realizacji celów związanych z rozwojem turystyki i rekreacji wskazano rewitalizację Wyrzyskiej Kolejki Powiatowej oraz wspieranie utrzymania i modernizacji śluz na rzece Noteć, natomiast dla realizacji celów związanych z rozwojem kapitału społecznego w oparciu o budowanie tożsamości lokalnej wskazano wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach upowszechniających bogactwo kulturowe powiatu.

4. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY UJŚCIE

4.1. Położenie i zarys historii gminy Ujście

Ujście to gmina miejsko – wiejska położona w granicach powiatu pilskiego, w województwie wielkopolskim. Zajmuje obszar ok. 126 km². Przeważającą jej część – ok. 60 % stanowią użytki rolne, natomiast ok. 30 % lasy. Gmina administracyjnie obejmuje miasto Ujście oraz osiem sołectw: Byszki, Chrustowo, Jabłonowo, Kruszewo, Ługi Ujskie, Mirosław, Nowa Wieś Ujska, Węglewo i pozostałe osady: Bronisławki, Hajzdry, Nowie, Śluza Nowe, Wilanowiec, Żłobki. Z tymi jednostkami związane są jej zasoby kulturowe. Przez obszar gminy przebiega droga krajowa nr 11 relacji Bytom – Poznań – Kołobrzeg, łącząca Śląsk i Wielkopolskę z Bałtykiem.

Gmina wyróżnia się walorami przyrodniczo - krajobrazowymi. Pod względem geograficznym położona jest na skraju Doliny Noteci. Swoją urodę zawdzięcza zróżnicowanej rzeźbie terenu – wzniesienia wynoszą od 45 do 115 m n.p.m., a także obecności lasów oraz rozległych łąk, pastwisk i pól uprawnych tworzących malownicze pejzaże. Przez Ujście przebiega fizjograficzna granica między Wielkopolską a Pomorzem w postaci wysokiej skarpy poprzerywanej długimi wąwozami. Miasto leży nad dwiema rzekami – Notecią i Gwdą. Na obszarze gminy wyznaczone są liczne szlaki rowerowe i trasa spacerowa.

Okolice Ujścia zamieszkane były już kilka tysięcy lat temu. Dawne bogactwo lokalnej przyrody i ciekawe położenie zostało na trwałe zapisane w nazwę i herb miasta, w którym uwieczniono czerwoną głowę jelenia na tle srebrnej (białej) tarczy. Pierwsze wzmianki o Ujściu znajdują się w najstarszej polskiej kronice Galla Anonima z XII w. W początkach państwa polskiego pas nadnotecki stanowił pogranicze między Wielkopolską a Pomorzem, dlatego też przed ponad tysiącem lat powstała tu linia warownych grodów, m. in. obok Czarnkowa i Wielenia – Ujście, z którego według kroniki król Bolesław Chrobry uczynił twierdzę. W 1108 r. książę pomorski Gniewomir, lennik polski, napadł na Ujście i po krwawych walkach zdobył

warownię. Jednak jeszcze w tym samym roku król Bolesław Krzywousty odbił ją, a uciekający ze swym wojskiem Gniewomir zginął w bitwie pod Wieleniem. W następnych latach Bolesław Krzywousty podejmował z Ujścia liczne wyprawy przeciw pogańskim ludom Pomorza, by nawrócić je na chrześcijaństwo. Takie też było zadanie, skierowanego przez króla na Pomorze, biskupa Ottona z Bambergu, którego wyprawa wiodła z Gniezna przez Ujście. Po śmierci Krzywoustego w 1138 r. zmalało znaczenie grodu. Rozpoczął się okres dzielnicowego rozbitcia Polski spowodowany testamentem króla. Był to czas nieustannych walk o ziemię i władzę między książętami dzielnicowymi. W 1223 r. Ujście zostało zdobyte przez księcia Władysława Odonica i aż do jego śmierci w 1289 r. było stolicą księstwa, w granicach którego leżało początkowo nawet Gniezno.

Od 1225 r. przez ponad sto lat Ujście było również kasztelanią. Kasztelan urzędował na ujskim zamku, który stał na dzisiejszym Starym Rynku (wówczas: Górze Zamkowej). Jan Długosz, pod datą 1249, wspomina ów zamek. Został on rozbudowany przez Kazimierza Wielkiego, jednak na skutek późniejszych wojen i pożarów - podupadł i został rozebrany przez Prusaków w roku 1773. Pierwszym znanym kasztelanem ujskim był Olbracht, który objął swój urząd ok. 1227 r. W drugiej połowie XIV w. Ujście stało się przejściowo własnością niemieckiej rodziny Wedłów. Fryderyk von Wedel używał w 1376 r. tytułu - pan na Ujściu. Poza tym krótkim okresem Ujście wraz z okolicznymi wsiami i folwarkami zawsze było własnością królewską.

W XVI w. starostwo ujskie objął w dzierżawę ród Górków. Podniesieniem roli Ujścia było nadanie mu 24 czerwca 1413 r. przez króla Władysława Jagiełłę praw miejskich, które zostały potwierdzone w 1576 r. przez króla Stefana Batorego oraz w 1650 r. przez króla Jana Kazimierza.

W 1655 r. zwołano do Ujścia pospolite ruszenie szlachty wielkopolskiej, gdyż do granicy zbliżyły się wojska szwedzkie. Miasto, z uwagi na swe naturalne warunki, miało być generalnym punktem obrony. W wyniku zdrady wojewody poznańskiego Krzysztofa Opalińskiego i wojewody kaliskiego Andrzeja Karola Grudzińskiego, 15-tysięczna armia nie podjęła walki, oddając najeźdźcom Wielkopolskę.

W 1662 r. król Jan Kazimierz nadał miastu przywilej powołujący do życia Bractwo Strzeleckie Tarczowe, nazwane później Bractwem Kurkowym. Nie było to jednak pierwsze stowarzyszenie w Ujściu, bowiem już w 1596 r. powstał tu Cech Piwowarów. W tym czasie Ujście słynęło z produkcji piwa. Oprócz wojen, nieszczęściem dla miasta były wielkie pożary, które zniszczyły je w latach: 1637 (spłonął wtedy kościół zbudowany w 1510 r.), 1755 (spłonął kościół z 1641 r.), 1782 (spłonął dokument potwierdzający prawa miejskie), 1813 i 1834.

W granicach starostwa ujskiego, w Pile urodził się w 1755 r. Stanisław Staszic – duchowy przywódca posłów i senatorów Sejmu Wielkiego, który 3 maja 1791 r. uchwalił pierwszą w Europie konstytucję. Niestety to doniosłe wydarzenie nie zapobiegło kolejnym rozbirom Polski. Ujście, już po pierwszym rozbirozie w 1772 r., wbrew postanowieniom traktatu rozbiorowego, zostało w 1773 r. włączone do zaboru pruskiego. Do miasta zaczęła napływać ludność niemiecka. Polacy dostali się pod silny wpływ kultury zaborcy. Wielu mieszkańców Ujścia nie mogło pogodzić się z utratą niepodległości i germanizacją. Wielu zbrojnie walczyło o niepodległość, uczestnicząc w wielkopolskiej Wiośnie Ludów (1848 r.), w powstaniu styczniowym (1863 r.) i powstaniu wielkopolskim (1918 - 1919). Do najgorliwszych

obrońców polskości należała rodzina Zochów i Konstanty Zeidler występujący m.in. przeciw nauczaniu dzieci polskich religii po niemiecku.

W granice odrodzonej Polski Ujście zostało włączone 19 stycznia 1920 r., ale tylko część miasta leżąca na południe od Noteci i Gwdy. Po odzyskaniu niepodległości jedną z pierwszych decyzji władz Ujścia było nazwanie głównej ulicy miasta imieniem Stanisława Staszica. Okres zaborów był dla Ujścia również czasem ważnych inwestycji gospodarczych. W 1809 r. założono hutę szkła, która do dzisiaj odgrywa ważną rolę w mieście. W latach 1891 - 1897 uregulowano (wyprostowano) bieg Noteci i zmeliorowano łąki. Około 1911 r. zbudowano linię kolejową Piła - Czarnków. W latach 1934 - 1936 Niemcy wybudowali kanał i port rzeczny po swojej stronie Ujścia. 27 stycznia 1945 r. zakończyła się okupacja, do miasta wkroczyły oddziały Armii Czerwonej.

Od listopada 1996 r. Ujście należy do Kapituły Najstarszych Miast i Miejscowości w Polsce. W 2013 r. miał miejsce jubileusz 600-lecia miasta, który był obchodzony pod hasłem „Ocalić historię Ujścia od zapomnienia”. Z tej okazji ukazały się trzy wydawnictwa o historii miasta i gminy - „Ujście przez wieki. Szkice z historii miasta” oraz albumy: „Ujście. Pół wieku na starych fotografiach. 1900 – 1950” i „Ujście. Miasto i gmina na fotografiach. 1951 – 2013”. Ponadto w centrum miasta stanął oryginalny pomnik autorstwa Roberta Sobocińskiego „Ujski Pryzmat Historyczny” – kompozycja przestrzenna składająca się z rzeźby króla Władysława Jagiełły na koniu oraz 10 płyt wykonanych z tworzywa sztucznego z fotografiami i opisami prezentującymi historię Ujścia.

4.2. Zabytki nieruchome

4.2.1. Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie gminy

Na terenie gminy Ujście znajduje się 5 zabytkowych **kościółów**, w tym 4 wpisane do rejestru zabytków: kościół parafialny p.w. św. Mikołaja w Ujściu (l. 1906 – 1907), kościół parafialny p.w. św. Wojciecha w Kruszewie (l. 1928 – 1931), kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Różańcowej w Ługach Ujskich (1868 r.) oraz kościół poewangelicki w Ujściu (1851 r.), obecnie przeznaczony na cele kultury. Jedyną świątynią nie wpisaną do rejestru zabytków jest kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Częstochowskiej w Węglewie (1887 r.)

Na terenie gminy znajdują się 2 zespoły rezydencjonalne: **pałac w Jabłonowie wraz z parkiem** z przełomu XVIII i XIX w. oraz **pałac w Kruszewie wraz z parkiem** z 4 ćw. XIX w.

Zachowane są 4 założenia folwarczne, przestrzennie ukształtowane i zabudowane w XIX w.

Zespół folwarczny w Bronisławkach. Folwark należał do dóbr kruszewskich, których właścicielami byli od połowy XVIII w. Swinarscy, od 1896 r. Carl Hemmerling, następnie Bronisław Karłowski i Pral. Obecnie składa się z dworu, parku krajobrazowego i podwórza z zabudowaniami gospodarczymi, w tym pozostałościami gorzelni.

Zespół folwarczny w Byszkach. Wieś od XVI w. była w posiadaniu m.in. Potulickich, Smoguleckich, Grudzińskich i Goetzendorf-Grabowskich. Istniejąca do dzisiaj zabudowa folwarczna powstała w 2 poł. XIX w. i na początku XX w., kiedy Byszki należały do rodziny von Klitzing. Wówczas w folwarku prowadzona była hodowla młodego bydła rasy

holenderskiej. Na początku lat 30 – tych XX w. majątek został rozparcelowany, w wyniku czego powstało kilka odrębnych gospodarstw chłopskich, teren folwarku podzielony został na zagrody. Zabudowania podwórza folwarcznego, znacznie przekształcone w wyniku parcelacji, zachowały się częściowo w postaci spichlerza (po parcelacji zaadaptowanego na dom), stajni, stodoły i kuźni (piekarnika). Nie istnieje również XIX-wieczny dwór, który został rozebrany w l. 60 – tych XX w.

Zespół folwarczny przy pałacu w Jabłonowie. Majątek należał w XIX w. do Kegla, wcześniej do Jabłonowskich. Zachowana zabudowa folwarczna powstała około połowy XIX w. Tworzą ją zlokalizowane wokół prostokątnego podwórza gospodarczego dwie stodoły, dwie obory i spichlerz oraz gorzelnia posiadająca okazałą bryłę stanowiącą dominantę architektoniczną zespołu. Pośrodku podwórza stoi kuźnia (obecnie częściowo spalona). Poza tym w nieznacznym oddaleniu znajduje się cieleńnik. Folwark usytuowany jest w bliskim sąsiedztwie pałacu i parku.

Zespół folwarczny przy pałacu w Kruszewie. W 1846 r. posiadaczem folwarku był Roman Swinarski, od około 1880 r. Wallenberg, który zbudował istniejący pałac i rozebrał dawny dwór. Na początku XX w. właścicielem był Karol hr. Potulicki. Na skutek zadłużenia właściciela majątek w 1910 r. uległ parcelacji. W 1922 r. dobra sprzedano Zakonowi Ojców Świętej Rodziny, którzy prowadzili gospodarstwo rolne. Obecnie nieczytelna jest kompozycja zespołu budynków gospodarczych, z których pozostała tylko stodoła oraz chlewnia i stajnia, zlokalizowanych w jednej linii zabudowy tworzącej pierwotnie fragment pierzei podwórza gospodarczego. Do założenia należą także domy pracowników folwarcznych.

W **Kruszewie** znajduje się **zagroda młyńska** z początku XX w., w skład której wchodzi młyn, dom młynarza i piekarnia, ob. budynek mieszkalny (wybudowana nieco później – w okresie międzywojnia). Młyn wzniesiony z cegły ceramicznej, trzykondygnacyjny, pierwotnie napędzany był maszyną parową zmienioną po 1939 r. na silnik elektryczny. Posiada częściowo zachowane przedwojenne wyposażenie technologiczne.

Charakterystycznym elementem architektonicznego pejzażu gminy są zabudowania przemysłowe **huty szkła w Ujściu**, która powstała w 1809 r. w związku z odkryciem na tym terenie bogatych złóż piasku nadających się do produkcji szkła. Inicjatorem inwestycji był Johan Carl Greiner z Friedrichsthal koło Oranienburga. Początkowo huta produkowała wyłącznie szkło taflovo – okienne. Na przestrzeni lat fabryka zmieniała właścicieli, była często modernizowana i przebudowywana, co wymuszały zmiany w technologii produkcji. Obecnie architektura zespołu zabudowań huty jest znacznie przekształcona, pozbawiona cech zabytkowych. Czytelny jest historycznie ukształtowany układ przestrzenny osiedla „Szkлары” i części budynków produkcyjnych.

Wśród zachowanych na terenie gminy obiektów użyteczności publicznej wyróżnia się **ratusz w Ujściu** z 1903 r., pełniący swoją funkcję do dnia dzisiejszego. Ponadto wymienić należy **dom parafialny** z pocz. XX w. w zespole kościoła p.w. św. Mikołaja w Ujściu oraz **szkoły w Chrustowie** (pocz. XX w.), **Kruszewie** (k. XIX w.), **Ługach Ujskich** (2 poł. XIX w.), **Mirosławiu** (1 ćw. XX w.), **Nowej Wsi Ujskiej** (1905 r.) i **Ujściu** (1 ćw. XX w.).

Charakterystycznymi obiektami są również **budynki straży granicznej w Ujściu i Ługach Ujskich** powstałe około 1920 r. w związku z poprowadzoną na Noteci i Gwdzie granicą polską ustaloną na mocy Traktatu Wersalskiego. Budynki te wyróżniają się elewacjami oszalowanymi deskami.

Zachowana na terenie miasta Ujście **zabudowa mieszkalna** pochodzi z 2 połowy XIX i 1 połowy XX wieku. Są to domy murowane, kalenicowe, kryte najczęściej dachem dwuspadowym, parterowe i dwukondygnacyjne, z prostokątnymi otworami okiennymi, o elewacjach tynkowanych, rzadziej ceglanych, czasem zdobione prostym detalem architektonicznym w postaci gzymsów i opasek okiennych. Pojedyncze obiekty posiadają bogatszy wystrój architektoniczny – boniowanie, fryzy i płyciny z reliefową dekoracją ornamentalną, gzymsy nadokienne (pl. Wiosny Ludów 4, 5, 9). Zachowana zabudowa mieszkalna pozostałych miejscowości również powstała w 2 połowie i 1 połowy XX w. Tworzą ją większości domy murowane, parterowe, kalenicowe, o dachach dwuspadowych, oknach prostokątnych lub zamkniętych łukiem odcinkowym, elewacjach najczęściej otynkowanych, rzadziej ceglanych, czasem ozdobione skromnym detalem architektonicznym. Liczną grupę, charakterystyczną dla krajobrazu kulturowego gminy stanowią **poniatówki** znajdujące się **w Chrustowie i Jabłonowie**. Budowane w drugiej połowie lat 30-tych XX w., związane były z reformą rolną realizowaną przez ówczesnego ministra rolnictwa Juliusza Poniatowskiego, w ramach której w wyniku parcelacji ziemi państwowej i majątków wykupywanych od ziemiaństwa, głównie w Wielkopolsce i na Pomorzu, tworzone gospodarstwa zwane poniatówkami i zasiedlano je osadnikami – małorolnymi lub bezrolnymi mieszkańcami wsi z przeludnionych terenów Polski, zwłaszcza dawnego zaboru rosyjskiego i Galicji, rzadziej ludnością miejscową czy służbą z dzielonych folwarków. Zagrody budowane były według kilku zatwierdzonych projektów. Są to obiekty wznoszone w konstrukcji drewnianej: poniatówki w Chrustowie posiadają elewacje oszalowane deskami i dachy dwuspadowe, natomiast poniatówki w Jabłonowie są tynkowane, wyróżniają się charakterystycznymi dachami półszczytowymi z naczółkami oraz drewnianymi gankami. Większość tych budynków została w mniejszym lub większym stopniu przebudowana, niewiele jest zachowanych w pierwotnej formie.

Na terenie gminy Ujście zewidencjonowanych jest **19 cmentarzy**: w tym 9 ewangelickich – zachowane w Ujściu, Chrustowie, Jabłonowie, Kruszewie, Mirosławiu, Nowej Wsi Ujskiej (2) i Węglewie) oraz 1 zlikwidowany (w Wilanowcu, znajdował się przy nieistniejącej obecnie osadzie folwarcznej), 8 katolickich (w Ujściu (2), Byszkach, Chrustowie, Kruszewie, Mirosławiu, Nowej Wsi Ujskiej i Ługach Ujskich), 1 choleryczny w Kruszewie i 1 żydowski w Ujściu (zlikwidowany, teren zniwelowany w l. 1945 – 1950 pod budowę domu kultury i bloków mieszkalnych). Do rejestru zabytków wpisanych jest 10 obiektów.

Liczną grupę zabytków wpisujących się w krajobraz kulturowy gminy Ujście stanowią **kapliczki i krzyże przydrożne**. Na szczególną uwagę zasługuje krzyż przydrożny i pomnik – kapliczka Matki Boskiej w Byszkach. Z początkami XX w. związana jest historia krzyża za wsią, przy drodze do Piły. Ufundowała go rodzina Gruntkowskich na pamiątkę mieszkańców wsi poległych podczas I wojny światowej, powstania wielkopolskiego i wojny z bolszewikami. Postawiono go na miejscu starego krzyża, pod którym kobiety żegnały mężczyzn odchodzących na wojnę. Krzyż stał blisko granicy polsko-niemieckiej. Podczas okupacji zdemontowano go i przechowywano w stodole fundatorów. W 1984 r., w tym samym miejscu, wzniesiono kolejny, nowy krzyż, ufundowany przez mieszkańców. Wykonał go Tadeusz Radzicki z pomocą braci, a pasyjkę wyrzeźbił Antoni Gładych. Barwne dzieje ma też pomnik - kapliczka Matki Boskiej, ustawiony w centrum wsi. Pierwszą kapliczkę w tym miejscu ustawił w 1881 r. Józef Pierdzioch. W czasie II wojny światowej okupanci zażądali

rozebrania kapliczki. W 1948 r. wzniesiono ją już w nowej formie, na starych fundamentach, jako wotum za ocalenie wsi i jej mieszkańców podczas ostatniej wojny. Projektantem i wykonawcą figur był Antoni Gładych, któremu pomagali mieszkańcy wsi.

4.2.2. Krajobraz kulturowy

- **obszarowy wpis do rejestru zabytków - układ urbanistyczny miasta Ujście** wpisany do rejestru zabytków pod numerem 593/Wlkp/A decyzją z dnia 13.03.2008 r.

Układ ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w późniejszych okresach, szczególnie w XIX w., na początku XX w. oraz w l. 20, 30-tych XX w. VII wieku sięgają początki osady wczesnośredniowiecznej, położonej w miejscu późniejszego grodziska, usytuowanej na terenie między Notecią a obecnymi ulicami: Pilską i Sienkiewicza. Być może w czasie istnienia osady powstał gród obronny, po raz pierwszy wzmiankowany w 1108 r. Gród z podgrodziem położony był w pobliżu przeprawy przez Notecę, przy szlaku łączącym Wielkopolskę z Pomorzem, co nasuwa przypuszczenie o istnieniu w jego pobliżu osady targowej. W 1413 r. król Władysław Jagiełło nadał osadzie miejskie prawo magdeburskie. Po lokacji prawdopodobnie nie przeprowadzono żadnej regulacji, pozostawiając dotychczasowy układ. Osią miasta pozostawał szlak biegnący z południa na północ. Z wydłużonego, prostokątnego rynku (ob. plac Wiosny Ludów) wybiegały trzy ulice: ob. Staszica, Pilska i Czarnkowska. Wzdłuż rynku i ulic wytyczono parcele, które zostały zabudowane drewnianymi domami. Na terenie grodu wzniesiono zamek starościnski, istniejący już w 2 poł. XV w., na podgrodziu powstało przedmieście. W 1510 r. w miejscu dawniejszej świątyni, zbudowano nowy drewniany kościół. W tym kształcie Ujście przetrwało do początku XIX w. – nie zmienił się układ ulic i dróg wylotowych, które stopniowo zabudowywano. W 1841 r. powstała parafia ewangelicka. W połowie XIX w. wzniesiono kościół ewangelicki i pastorałkę. Dla rozwoju miasta duże znaczenie miało założenie huty szkła w 1809 r., a pod koniec XIX w. regulacja Noteci i melioracja łąk nadrzecznych, co wpłynęło na rozwój żeglugi i handlu. W Ujściu powstał port rzeczny, w 1911 r. miasto otrzymało połączenia kolejowe z Piłą i Czarnkowem. Na przełomie XIX/XX w. wzniesiono kilka budynków użyteczności publicznej: ratusz, szkołę ewangelicką, szkołę katolicką, dom katolicki, budynek Nadzoru Wodnego, szpital. W l. 1893 – 1908 z inicjatywy miejscowego proboszcza ks. Franciszka Renkawitza zbudowano Kalwarię Ujską, a w l. 1905 – 1907 nowy neobarokowy kościół parafialny. W tym czasie została również rozbudowana huta szkła i powstało fabryczne osiedle „Szklary”. W okresie międzywojennym, Ujście podzielone granicą na Noteci i Gwdzie, rozwijało się w specyficznych warunkach miasta nadgranicznego, gdzie ożywienie gospodarcze panowało po niemieckiej stronie. Z tego okresu pochodzi wiele budynków mieszkalnych. Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego stawia Ujście w grupie cennych historycznych ośrodków miejskich.

- **układy ruralistyczne**

Na terenie gminy Ujście występuje 8 historycznych układów ruralistycznych.

Byszki. Miejscowość wzmiankowana w 1403 r. w Kodeksie Dyplomatycznym Wielkopolski jako osada na skraju puszczy ujskiej. Wieś sołtysia założona ok. 1510 r. Układ przestrzenny Byszek złożony jest z dwóch części – wsi w typie ulicówki oraz połączonego z nią drogą dawnego zespołu dworsko – folwarcznego, obecnie rozparcelowanego na odrębne gospodarstwa rolne. Z historycznej zabudowy wsi zachowało się jedynie kilka domów.

Chrustowo. Wieś znajduje się przy starym trakcie poznańskim. Istniał tu także folwark należący do majątku w Nietuszkowie. W XIX i na pocz. XX w. przeważała ludność niemiecka, w l. 30-tych po parcelacji majątku i przymusowym wykupie ziemi z rąk niemieckich gospodarzy, do Chrustowa sprowadzili się polscy osadnicy, głównie z Małopolski. Osiedlali się oni na wydzielonych gospodarstwach, przy których budowane były zagrody - poniatówki. Historycznie miejscowość miała układ ulicówki, przy której w 2 połowie lat 30-tych XX w. powstała kolonia poniatówek jako rozproszona zabudowa zagrodowa na terenie dawnego majątku ziemskiego, zorganizowana po obu stronach drogi łączącej się z centrum wsi.

Jabłonowo. Od XV w. wieś prywatna, własność Jabłonowskich herbu Zaremba. Pod koniec XVIII w. wzniesli oni parterowy dwór, który - wraz z całym majątkiem - sprzedano w 1812 roku von Keglowi. Nowi właściciele, w połowie XIX w. znacznie rozbudowali rezydencję. Wówczas powstała w Jabłonowie pierwsza szkoła oraz - istniejące do dziś - zabudowania znajdującego się przy pałacu folwarku. Zaczęli również napływać osadnicy niemieccy. We wsi istniały także gospodarstwa indywidualne. Zdecydowana przewaga ludności niemieckiej zachowała się w Jabłonowie do 1935 r. Wówczas, po częściowej parcelacji majątku ziemskiego, grunty zostały wykupione przez Wojewódzki Urząd Ziemski w Poznaniu i podzielone na gospodarstwa m.in. dla przesiedleńców z Małopolski. Historyczny układ przestrzenny wsi tworzy zespół pałacowo – parkowo – folwarczny i rozproszona zabudowa poniatówek.

Kruszewo. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1580 r., kiedy była ona w posiadaniu Barbary z Górków Czarnkowskiej. Do kruszewskiego dominium (3500 ha) należały wsie: Jabłonowo, Węglewo, Marunowo, Sarbia, Brzeźno, Dębe, Lubasz, Romanowo, Walkowice i Kuźnica. Wówczas też zaczęły pojawiać się gospodarstwa indywidualne, których w 1772 r. było sześć. Największe miały 500 i 400 mórg. Charakterystyczna była też zabudowa wsi: dwurodzinne domy (wspólne: komin i drzwi wejściowe) stawiano szczytem do drogi. Ważny zapis w dziejach Kruszewa dotyczy roku 1870, kiedy to hr. Roman Swinarski wymienił z Wallenbergiem ziemią kruszewską na dobra w Obrze. Nowy właściciel rozebrał stary pałac i wznosił rezydencję o neorenesansowej bryle z okrągłą wieżą – charakterystycznym elementem lokalnego krajobrazu. Układ przestrzenny Kruszewa tworzy wieś - pierwotnie ulicówka, rozbudowana na przełomie XIX/XX w. oraz zachowany zespół pałacowo – parkowy i częściowo zachowane zabudowania folwarku.

Ługi Ujskie. Pierwsza osada olęderska w Wielkopolsce, założona 16 kwietnia 1597 r. przez sprowadzonych tu osadników holenderskich, którzy zajmowali się melioracją bagnistej doliny Noteci. Do 1945 r. nosiła nazwę Olędry Ujskie. Początki wsi związane są z ziemiami przylegającymi do łąk, zwanymi Schulenbergiem. Porzucono je po epidemii cholery, by

przenieść się na obszary położone wyżej, na terenie dzisiejszej miejscowości, która pierwotnie prawdopodobnie posiadała układ rozproszony. Z historycznej zabudowy zachował się zespół kościoła ewangelickiego z dzwonnica i pastorkówką, szkoła, budynek straży granicznej, domy i stodoły.

Mirostów. Osada istniała tu prawdopodobnie na przełomie XIII i XIV w. (kroniki jabłonowskie wymieniają rok 1322). Jednymi z pierwszych właścicieli Mirosławia byli Jabłonowscy herbu Zaremba. Po nich wieś należała m.in. do Przecławskich i Kierskich, a w XVIII w. do Johana E. Salonona, który sprzedał te ziemie Regłowi. Dwór w Mirosławiu istniał do lat 70-tych XX w. Z dawnego założenia dworskiego pozostał park. Obecnie wieś ma układ wielodrożnicowy.

Nowa Wieś Ujska. Wzmiankowana w źródłach z początku XV w. Jej rozwój wiąże się z powstaniem folwarku, a po jego parcelacji, na początku XVI wieku, z kolonizacją niemiecką. Pod koniec XIX wieku we wsi było 70 domostw i 672 mieszkańców, w tym 557 ewangelików, 110 katolików i 5 Żydów. Posiada układ przestrzenny zbliżony do owalnicy.

Węglewo. Osada istniała pod koniec XVI w., wieś sołectwa założona została w 1600 r. Zachował się odpis aktu nadania przez Andrzeja Przecławskiego – dziedzica Jabłonowa i Mirosławia, sołectwa Węglewo – Mateuszowi Lochstede. Do 1945 r. zamieszkiwana w większości przez Niemców. Zachowany jest kościół ewangelicki wybudowany w 1887 r. Wieś ma układ owalnicowy.

4.2.3. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków – wykaz

lp.	miejscowość	obiekt	datowanie	nr rejestru zabytków i data wpisu
1	Byszki	cmentarz katolicki	4 ćw. XIX w.	A - 604 decyzja z dnia 18.07.1989 r.
2	Chrustowo	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A - 607 decyzja z dnia 19.07.1989 r.
3	Jabłonowo	cmentarz ewangelicki	pocz. XIX w.	A - 603 decyzja z dnia 18.07.1989 r.
4	Jabłonowo	zespół pałacowo - parkowy: - pałac - oficyna - park	XVIII/XIX w.	1495/A decyzja z dnia 03.12.1973 r. oraz 385/A decyzja z dnia

				13.01.1981 r.
5	Jabłonowo	zespół folwarczny: - gorzelnia - kuźnia - spichlerz - dwie stodoły - obora	3 ćw. XIX w.	386/A decyzja z dnia 13.01.1981 r.
6	Kruszewo	kościół parafialny p.w. św. Wojciecha	I. 1928 – 1931	A – 786 decyzja z dnia 31.03.1997
7	Kruszewo	cmentarz katolicki	2 poł. XIX w.	A – 608 decyzja z dnia 20.07.1989 r.
8	Kruszewo	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	A - 609 decyzja z dnia 20.07.1989 r.
9	Kruszewo	zespół pałacowo - parkowy: - pałac - park	2 poł. XIX w. (ok. 1880 r.)	1521/A decyzja z dnia 31.05.1974 r. oraz A – 423 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
10	Ługi Ujskie	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Różańcowej	1868 r.	A - 789 decyzja z dnia 30.04.1997 r.
11	Ługi Ujskie	dzwonnica na cmentarzu przy kościele filialnym p.w. MB Różańcowej	1855 r.	58/Wlkp/A decyzja z dnia 25.06.2001 r.
12	Mirosław Ujski	cmentarz katolicki	pocz. XX w.	A - 627 decyzja z dnia 27.09.1989 r.
13	Mirosław Ujski	park dworski z dawnym terenem gospodarczym i aleją dojazdową	2 poł. XIX w.	A - 426 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
14	Nowa Wieś Ujska	cmentarz ewangelicki	XIX/XX w.	A - 602 decyzja z dnia 18.07.1989 r.
15	Ujście	historyczny układ urbanistyczny	XV - XX w.	593/Wlkp/A decyzja z dnia 13.03.2008 r.
16	Ujście	kościół parafialny p.w. św. Mikołaja	1906 – 1907 r.	A - 514 decyzja z dnia 14.02.1985 r.
17	Ujście	cmentarz katolicki przykościelny wraz z ogrodzeniem	XV w.	A - 788 decyzja z dnia 22.04.1997 r.
18	Ujście	park kalwaryjny (Kalwaria Ujska)	I. 1891 - 1908	A - 787

		wraz z budynkiem „Bellevue”		decyzja z dnia 22.04.1997 r.
19	Ujście	kościół ewangelicki	1851 – 1852 r. przebudowany 1927 – 1929 r.	A - 769 decyzja z dnia 27.11.1995 r.
20	Ujście	pastorówka, ob. dom ul. Stary Rynek 4	ok. poł. XIX w.	A - 598 decyzja z dnia 10.05.1989 r.
21	Ujście	ratusz pl. Wiosny Ludów 2	1903 r.	A - 776 decyzja z dnia 14.05.1996 r.
22	Ujście	cmentarz katolicki ul. Staszica	2 poł. XIX w.	A – 605 decyzja z dnia 19.07.1989 r.
23	Węglewo	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 606 decyzja z dnia 20.07.1989 r.
24	Stobno, gm. Trzcianka Miroslaw Ujski i Byszki, gm. Ujście	zespół stopnia wodnego „Nowe nr 12” na rzece Noteć: - śluza komorowa - jaz - przepławka dla ryb - budynek mieszkalno-gospodarczy - schron - budynek mieszkalny	1896 r. l. 1920 – 1939	619/Wlkp/A decyzja z dnia 06.02.2008 r.

Prace prowadzone przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – budynkach, cmentarzach, założeniach parkowych oraz na obszarze historycznego układu urbanistycznego miasta Jastrowia - wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4.2.4. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytków. Jednakże cytowana wyżej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 19) nakłada obowiązek uwzględnienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy czy decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ochrony zabytków nieruchomych, m. in. znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Ponadto dla obiektu znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno - budowlany z organem ochrony zabytków

decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy - zgodnie art. 53 i 60 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 741 ze zm.) oraz uzgodnienia pozwolenia na budowę i rozbiórkę - zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.).

Gmina Ujście posiada gminną ewidencję zabytków nieruchomych wykonaną w 2018 r., przyjętą przez Burmistrza Ujścia Zarządzeniem nr 57/2019 z dnia 31.05.2019 r.

Ogólne wytyczne konserwatorskie, które powinny być uwzględniane przy remontach ww. budynków to:

- zachowanie ich bryły, gabarytów i proporcji,
- zachowanie historycznego wyglądu elewacji, w tym rozmieszczenia i kształtu otworów okiennych i drzwiowych oraz dekoracji architektonicznej,
- zachowanie w możliwie największym zakresie historycznych elementów zarówno konstrukcyjnych, jak i wykończeniowych, w tym oryginalnych elementów wystroju wnętrza (klatki schodowe, posadzki, polichromie, sztukaterie),
- stosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych.

Roboty budowlane, prace remontowe, konserwatorskie, restauratorskie przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

WYKAZ OBIEKTÓW UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH GMINY UJSCIE

* obiekty wpisane do rejestru zabytków zostały podkreślone

BRONISŁAWKI

1. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
 - a. dwór – rządcówka, 4 ćw. XIX w.
 - b. oficyna, k. XIX w.
 - c. gorzelnia (pozostałość), k. XIX w.
 - d. stodoła, k. XIX w.
 - e. stajnia, k. XIX w.
 - f. chlewnia, k. XIX w.
 - g. kuźnia, k. XIX w.
 - h. park krajobrazowy, k. XIX w.
2. krzyż przydrożny, k. XIX w.

BYSZKI

3. figura Matki Boskiej, 1948 r.
4. krzyż przydrożny, 1929 r.
5. dom nr 4, k. XIX w.
6. dom nr 5, k. XIX w.
7. dom nr 11, k. XIX w.

8. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
- a. spichlerz, ob. dom nr 43, 2 poł. XIX w.
 - b. dom nr 45, 2 poł. XIX w.
 - c. stajnia, ob. budynek inwentarski, 2 poł. XIX w.
 - d. stodoła, 2 poł. XIX w.
 - e. kuźnia, 2 poł. XIX w.
9. cmentarz katolicki, k. XIX w.

CHRUSTOWO

- 10. szkoła, ob. dom nr 11, pocz. XX W.
- 11. remiza strażacka, l. 30-te XX w.
- 12. kuźnia nr 21d, l. 30-te XX w.
- 13. dom nr 17, pocz. XX w.
- 14. dom nr 19, pocz. XX w.
- 15. dom – poniatówka nr 30, ok. 1936 r.
- 16. dom – poniatówka nr 31, ok. 1936 r.
- 17. dom – poniatówka nr 32, ok. 1936 r.
- 18. dom – poniatówka nr 43, ok. 1936 r.
- 19. dom – poniatówka nr 45, ok. 1936 r.
- 20. cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.
- 21. cmentarz katolicki, pocz. XX w.
- 22. krzyż przydrożny, XX w.

JABŁONOWO

23. ZESPÓŁ PAŁACOWO – PARKOWO - FOLWARCZNY:
- a. pałac, k. XVIII w., ok. poł. XIX w.
 - b. oficyna, 1 poł. XIX w.
 - c. park, XVIII/XIX w.
 - d. gorzelnia, poł. XIX w.
 - e. spichlerz, 1868 r.
 - f. cielętnik, poł. XIX w.
 - g. stodoła, ok. poł. XIX w.
 - h. stodoła, ok. poł. XIX w.
 - i. obora, ok. poł. XIX w.
 - j. obora, ok. poł. XIX w.
 - k. dom, ob. 53a, poł. XIX w.
 - l. brama wjazdowa, poł. XIX w.
 - m. aleja lipowa, 1925 r.
- 24. dom – poniatówka nr 8, l. 30-te XX w.
 - 25. dom – poniatówka nr 14, l. 30-te XX w.
 - 26. dom – poniatówka nr 15, l. 30-te XX w.
 - 27. dom – poniatówka nr 18, l. 30-te XX w.
 - 28. dom – poniatówka nr 19, l. 30-te XX w.
 - 29. dom – poniatówka nr 20, l. 30-te XX w.
 - 30. dom – poniatówka nr 27, l. 30-te XX w.
 - 31. dom – poniatówka nr 28, l. 30-te XX w.

32. dom – poniatówka nr 31, l. 30-te XX w.
33. dom – poniatówka nr 35, l. 30-te XX w.
34. dom – poniatówka nr 36, l. 30-te XX w.
35. dom – poniatówka nr 37, l. 30-te XX w.
36. cmentarz ewangelicki, pocz. XIX w.
37. kapliczka przydrożna, XX w.

KRUSZEWO

38. kościół parafialny p.w. św. Wojciecha, l. 1928 – 1931
 39. kapliczka z figurą św. Józefa, ul. Piłska, 1 ćw. XX w.
 40. kapliczka z figurą św. Antoniego, ul. Piłska, 1905 r.
 41. kapliczka z figura NSPJ, ul. Dworcowa, XX w.
 42. kapliczka przydrożna z figura NMP Niepokalanie Poczętej, ul. Parkowa, XX w.
 43. ZESPÓŁ PAŁACOWO – PARKOWO - FOLWARCZNY:
 - a. pałac, ok. 1889 r.
 - b. park, 2 poł. XIX w.
 - c. stodoła, 2 poł. XIX w.
 - d. chlewnia i stajnia, 2 poł. XIX w.
 - e. dom, ul. Parkowa 4a, 2 poł. XIX w.
 - f. dom, ul. Parkowa 10, 2 poł. XIX w.
 - g. dom, ul. Towarowa 10, 2 poł. XIX w.
 44. ZAGRODA MŁYŃSKA, ul. Starowiejska 39:
 - a. młyn, pocz. XX w.
 - b. dom młynarza, 1912 r.
 - c. budynek mieszkalny (dawna piekarnia), l. 20 – 30. XX w.
 45. szkoła, ob. dom, ul. Parkowa 24, k. XIX w.
 46. stacja kolejowa, ob. dom, ul. Dworcowa 30, pocz. XX w.
- ul. Dworcowa
47. dom nr 5, k. XIX w.
- ul. Lipowa
48. dom nr 4, pocz. XX w.
 49. dom nr 17, l. 20-te XX w.
 50. dom nr 18, pocz. XX w.
- ul. Piłska
51. dom nr 2, pocz. XX w.
 52. dom nr 9, 1914 r.
 53. dom nr 27, pocz. XX w.
- ul. Starowiejska
54. dom nr 3, k. XIX w.
 55. dom nr 5, k. XIX w.
 56. dom nr 15, k. XIX w.
 57. dom nr 27, k. XIX w.
 58. dom nr 29, k. XIX w.
 59. dom nr 33, k. XIX w.
 60. cmentarz ewangelicki, ul. Starowiejska, 2 poł. XIX w.
 61. cmentarz choleryczny, ul. Starowiejska, 2 poł. XIX w.
 62. cmentarz katolicki, ul. Starowiejska, 2 poł. XIX w.

ŁUGI UJSKIE

63. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ob. rzymskokatolickiego filialnego p.w. MB Różańcowej:
 - a. kościół, 1868 r.
 - b. dzwonnica, 1855 r.
 - c. ogrodzenie, 1868 r.
 - d. pastorówka, ob. świetlica, biblioteka, nr 69, 2 poł. XIX w.
64. kapliczka, 2 poł. XIX w.
65. szkoła, ob. dom nr 83, 2 poł. XIX w.
66. budynek straży granicznej, nr 86, l. 20-te XX w.
67. stodoła w zagrodzie nr 9, 2 poł. XIX w.
68. stodoła w zagrodzie nr 16, XIX/XX w.
69. dom nr 66, k. XIX w.
70. dom nr 67, k. XIX w.
71. dom nr 76, k. XIX w.
72. dom nr 82, pocz. XX w.
73. dom nr 87, 2 poł. XIX w.
74. cmentarz katolicki, 2 poł. XIX w.

MIROŚLAW

75. ZESPÓŁ SZKOŁY nr 22:
 - a. szkoła, 1 ćw. XX w.
 - b. budynek gospodarczy, 2 ćw. XX w.
76. remiza strażacka, 1920 r.
77. remiza strażacka, 1920 r.
78. dom nr 15, 1 ćw. XX w.
79. park dworski, 2 poł. XIX w.
80. cmentarz katolicki, pocz. XX w.
81. cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.
82. ZESPÓŁ STOPNIA WODNEGO „NOWE NR 12” NA RZECE NOTEĆ, w skład którego wchodzi: śluza komorowa, jaz, przepławka dla ryb, budynek mieszkalny nr 53, 1896 r.
83. kapliczka przydrożna, XX w.

NOWA WIEŚ UJSKA

84. szkoła, nr 1, 1905 r.
85. przedszkole, ob. dom nr 104, pocz. XX w.
86. dom nr 119 (osada Jaśkowo), 2 poł. XIX w.
87. dom nr 130 (osada Kolonia), k. XIX w.
88. dom nr 138 (osada Kolonia), k. XIX w.
89. cmentarz katolicki, pocz. XX w.
90. cmentarz ewangelicki, XIX/XX w.
91. cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.

UJŚCIE

92. historyczny układ urbanistyczny, XV w. – XX w.
93. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, pl. Wiosny Ludów:

- a. kościół, 1906-1907 r.
 - b. cmentarz przykościelny, XV w.
 - c. dom parafialny, ob. warsztat terapii zajęciowej, 1906-1907 r.
94. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, Stary Rynek:
- a. kościół, 1851 r.
 - b. pastorówka, Stary Rynek 4, poł. XIX w.
95. ratusz, pl. Wiosny Ludów 2, 1903 r.
96. szkoła, ob. przedszkole, ul. Sienkiewicza 9, 1 ćw. XX w.
97. budynek straży granicznej, ul. Piłska 13, ok. 1920 r.
98. ZESPÓŁ HUTY SZKŁA, ul. Huty Szkła:
- a. huta szkła „Ujście”, 1809 r., XIX w., pocz. XX w.
 - b. budynek, pocz. XX w.
99. park kalwaryjski „Kalwaria Ujska”, l. 1891 - 1908
100. budynek „Belle Vue”, ob. kaplica Grobu Pańskiego, pocz. XX w.
101. cmentarz ewangelicki, k. XIX w.
102. cmentarz komunalny, ul. Staszica, 2 poł. XIX w.
103. kapliczka, u zbiegu ul. Staszica i Wojska Polskiego, poł. XIX w.

ul. Czarnkowska

- 104. dom nr 6, 4 ćw. XIX w.
- 105. dom nr 13, 4 ćw. XIX w.
- 106. dom nr 23, 4 ćw. XIX w.
- 107. dom nr 26, k. XIX w.
- 108. dom nr 28, k. XIX w.
- 109. dom nr 29, k. XIX w.

ul. Piłska

- 110. dom nr 6, 4 ćw. XIX w.
- 111. dom nr 11, pocz. XX w.
- 112. dom nr 18, XIX/XX w.
- 113. dom nr 31, ok. 1920 r.
- 114. dom nr 33, ok. 1920 r.
- 115. dom nr 39, pocz. XX w.

ul. Podgórna

- 116. dom nr 2, k. XIX w.
- 117. dom nr 7, 2 poł. XIX w.

pl. Powstańców Wielkopolskich

- 118. dom nr 3, pocz. XX w.
- 119. dom nr 4, pocz. XX w.

ul. Rybacka

- 120. dom nr 11, k. XIX w.

ul. Sienkiewicza

- 121. dom nr 3, pocz. XX w.
- 122. dom nr 7, k. XIX w.
- 123. dom nr 15, 1 poł. XIX w.

124. dom nr 21, 1 ćw. XX w.

ul. Staszica

125. dom nr 1, 2 poł. XIX w.

126. dom nr 27, k. XIX w.

127. dom nr 38, k. XIX w.

ul. Strzelecka

128. dom nr 2, 1893 r.

ul. Szpitalna

129. dom nr 6, pocz. XX w.

ul. Wiosny Ludów

130. dom nr 4, k. XIX w.

131. dom nr 5, 4 ćw. XIX w.

132. dom nr 7, pocz. XX w.

133. dom nr 9, pocz. XX w.

134. dom nr 11, 4 ćw. XIX w.

WĘGLEWO

135. kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Częstochowskiej, 1887 r.

136. dom nr 2, k. XIX w.

137. ZAGRODA nr 9:

a. gospoda, ob. dom – świetlica, k. XIX w.

b. stodoła w zespole domu nr 9, 1894 r.

138. dom nr 11, pocz. XX w.

139. remiza strażacka, pocz. XX w.

140. krzyż przydrożny, poł. XX w.

141. cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.

4.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie gminy Ujście stanowią wyposażenie kościołów. Większość z nich to obiekty z początku XX wieku, o formach eklektycznych lub historyzujących – utrzymany w stylistyce neobaroku, neorokoka, neogotyku. Występują również obiekty XVIII – wieczne.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków:

1. **Ujście, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 553/Wlkp/B decyzjami z dnia 18.02.1985 r. i 29.04.2020 r.

Do zespołu zabytków należą XVIII-wieczne obiekty pochodzące z wcześniejszej świątyni, wykonane w stylistyce późnobarokowej i rokokowej: ołtarze boczne, ambona i chrzcielnica oraz obiekty powstałe na pocz. XX w. reprezentujące sztukę historyzmu i eklektyzmu: ołtarz główny o bogatej ornamentyce i dekoracji rzeźbiarskiej, stiukowy ołtarz w kaplicy p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z wkomponowanymi dwoma witrażami

ornamentalnymi, prospekt organowy z instrumentem wykonany przez firmę Paula Voelknera z Bydgoszczy, sztukaterie na balustradzie chóru muzycznego, ławki, konfesjonały, feretrony, wyroby rzemiosła artystycznego, zespół płaskorzeźb przedstawiających Drogę Krzyżową oraz zespół witraży figuralnych wykonanych w pracowni Ferdynanda Müllera w Quedlinburgu – jednej z czołowych wytwórni witrażowych w ówczesnej Europie.

Wykaz zabytków ruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

1. Ujście, wyposażenie kościoła poewangelickiego – neogotycki ołtarz ambonowy i prospekt organowy z l. 1851 – 1852.
2. Kruszewo, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha - obiekty wykonane w większości ok. 1953 r. w stylistyce neobarokowej: ołtarz główny zdobiony barokowymi rzeźbami aniołków, balustrada zamykająca prezbiterium, prospekt organowy, zespół płaskorzeźb przedstawiających Drogę Krzyżową. Poza tym do wyposażenia należą barokowe rzeźby tworzące grupę Ukrzyżowania, eklektyczna chrzcielnica z końca XIX w. oraz ołtarz boczny p.w. MB Częstochowskiej wykonany w 1964 r.
3. Ługi Ujskie, zespół wyposażenia kościoła ewangelickiego, ob. rzymskokatolickiego filialnego p.w. MB Różańcowej - obiekty z czasów budowy świątyni, tj. ok. 1868 r., m.in. ołtarz o formach historyzujących, pierwotnie ambonowy, przerobiony ok. połowy XX w. oraz neogotycki prospekt organowy.
4. Węglewo, wyposażenie kościoła ewangelickiego, ob. rzymskokatolicki p.w. MB Częstochowskiej - witraż z przedstawieniem Chrystusa z 1897 r. oraz obiekty rzemiosła artystycznego.

Obecnie Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi postępowanie administracyjne w sprawie wpisania do rejestru zabytków ołtarza ambonowego w kościele poewangelickim w Ujściu.

4.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego gminy Ujście.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 3 ust.1 zabytek jako *nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*. Zabytek archeologiczny w oparciu o art. 3 ust. 4 został zdefiniowany natomiast jako *zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy,*

będący tym wytworem. Zatem zabytkiem archeologicznym będzie każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na ziemi, w ziemi lub pod ziemią oraz przedmiot, którego zachowanie leżeć będzie w interesie społecznym, ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Rozwinięciem definicji zabytku z art. 3 ww. ustawy jest art. 6, w którym nastąpił dodatkowy podział na zabytki archeologiczne, podlegające „w szczególności” ochronie prawnej. Są to *pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.* Zastosowane sformułowanie „w szczególności” oznacza, że ochronie prawnej podlegają nie tylko zabytki archeologiczne wskazane w przepisie. Wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie, a właściwe zarządzanie dziedzictwem archeologicznym sprzyja utrzymaniu jego we właściwym stanie.

Przedmiotem ochrony są nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich *kontekst kulturowy* - wspólnie tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony zabytek ruchomy pozyskiwany podczas badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Wobec powyższego na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące oraz skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. nr 120, poz. 564 ze zmianami) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

4.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Na terenie gminy Ujście wpisem do rejestru zabytków objęte zostały pradziejowe, średniowieczne i nowożytne nawarstwienia kulturowe zabytkowego układu urbanistycznego miasta Ujście.

MIEJSCOWOŚĆ / NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	OBSZAR AZP / NR STANOWISKA NA OBSZARZE	OBIEKT	NR REJESTRU
zabytkowy układ urbanistyczny miasta Ujście	38-26	pradziejowe, średniowieczne i nowożytne nawarstwienia kulturowo-osadnicze miasta	nr rej. woj. wielkopolskiego 593/Wlkp/A z dnia 13.03.2008 r.

4.4.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Ujście zarejestrowano stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. W tabelce poniżej wybrano te o szczególnej wartości poznawczej, które znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ / NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	OBSZAR AZP / NR STANOWISKA NA OBSZARZE	OBIEKT	NR REJESTRU
Ujście, stan. 1	39-26/5	grodzisko	-
Mirosław, stan. 36	39-25/103	cmentarzysko kurhanowe	-
Mirosław, stan. 37	39-25/104	cmentarzysko kurhanowe	-
Mirosław, stan. 38	39-25/105	cmentarzysko kurhanowe	-
Mirosław, stan. 39	39-25/106	cmentarzysko kurhanowe	-
Mirosław, stan. 41	39-25/109	cmentarzysko kurhanowe	-

* informacje pozyskane na podstawie danych dostępnych w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile.

4.4.3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Program ten systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez penetrację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Jest to ogromny zasób informacji, na podstawie których zbudowano wiedzę o pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych procesach osadniczych na terenie ziem polskich. Tworzony od lat zbiór ewidencyjny stanowisk archeologicznych ma w dalszym ciągu charakter zbioru otwartego i jest aktualizowany na bieżąco w oparciu o nowe badania, przypadkowe odkrycia, weryfikacje wcześniejszych stanowisk oraz o dane z badań nieinwazyjnych. Ponadto uzupełniającą metodą rejestrowania i dokumentowania stanowisk archeologicznych są zdjęcia lotnicze. Od kilku lat w archeologii wykorzystywane jest również lotnicze skanowanie laserowe LiDAR,

które przyniosło oprócz weryfikacji i potwierdzenia szeregu archiwalnych stanowisk, odkrycia nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej. W ostatnim czasie dzięki prowadzonej również na obszarach leśnych inwentaryzacji dziedzictwa archeologicznego baza danych na temat historii osadnictwa na terenie gminy Jastrowie wzbogaca się o kolejne nowe, ciekawe odkrycia archeologiczne.

Według podziału fizyczno-geograficznego J. Kondrackiego gmina Ujście położona jest w dolinie Środkowej Noteci i dolinie Dolnej Gwdy. Oba te mezoregiony zostały ukształtowane przez działalność ostatniego lądolodu skandynawskiego podczas jego postępu w tzw. „fazie pomorskiej”. Wówczas to powstała największa i pod względem geomorfologicznym najlepiej wykształcona Pradolina Toruńsko- Eberswaldzka, której częścią jest dolina Noteci. Do doliny spływały ogromne ilości wody z szybko topniejącego się lodowca. Spływ wód roztopowych był bardzo intensywny. Po fazie pomorskiej pradolina Noteci podlegała dalszym przemianom, ale bez udziału wód polodowcowych. Wody płynące wzdłuż doliny ukształtowały formy związane z działalnością akumulacyjno-erozyjną środowiska: fluwioglacjalnego, przejawiającą się w postaci charakterystycznych teras.

Trwająca wiele stuleci gospodarcza działalność człowieka dokonała wiele zmian w krajobrazie przyrodniczym. Osadnictwo skoncentrowało się przede wszystkim na wyraźnych wyniesieniach piaszczystych znajdujących się w strefie terasy zalewowej, w obrębie terasy nadzalewowej oraz w strefie wysoczyzny.

Początki zasiedlenia dorzecza doliny Noteci sięgają okresu wczesnej epoki polodowcowej – późnego paleolitu (XII-IX tysiąclecie p.n.e.). Wówczas pojawiły się na ziemiach polskich niewielkie grupy ludności kultury świderskiej, łączonej ze społecznościami wyspecjalizowanych łowców reniferów, przemieszczających się na północ za wycofującym się stopniowo lodowcem. Ludność ta zajmowała się łowiectwem i zbieractwem. W pobliżu rzek i zbiorników wodnych zakładano obozowiska użytkowane przez kilkusobowe grupy rodzinne. Charakterystycznymi zabytkami dla tego okresu są narzędzia krzemienne, wytwarzane tzw. techniką wiórową, polegającą na odbijaniu smukłego wióra od bryły surowca krzemienego, zwanego rdzeniem (Ujście, stan. 39, obszar AZP 39-26/105).

Liczniesze pozostałości pobytu różnych grup ludzi w pradolinie dolnej Noteci wiąże się z kolejnym etapem przemian osadniczych, jakim był okres mezolitu (IX-VIII tysiąclecie p. n. e). Nastąpiła poprawa warunków klimatycznych. Zmiany te wpłynęły niewątpliwie na proces stabilizowania się osadnictwa i kształtowania regionów osadniczych. Powodowały jednocześnie wśród ówczesnej społeczności procesy różnicowania kulturowego. Podstawą gospodarki społeczeństw mezolitycznych było myślistwo, rybołówstwo i zbieractwo. Pojawiły się narzędzia o geometrycznych kształtach, które ulegały znacznemu zmniejszaniu (proces mikrolityzacji). Obozowiska zakładano na piaszczystych wydmach. Ślady osadnictwa mezolitycznego znane są m.in. z okolic Mirosławia oraz w pobliżu Ujścia wzdłuż północnego brzegu Noteci (stan. 34, 35, 36, 37, obszar AZP 39-26/100, 101, 102, 103).

Na przełomie VI i V tysiąclecia p.n.e. miał miejsce kolejny etap przemian osadniczych i kulturowych, polegających na odejściu od koczowniczego trybu życia do osiadłego, opartego na rolnictwie i hodowli. W okresie zwanym neolitem zmianie uległa technika obróbki kamienia, charakteryzująca się gładzeniem i wierceniem otworów w narzędziach kamiennych. Pojawiła się również umiejętność wytwarzania naczyń ceramicznych. W ogólniejszym ujęciu owe przemiany określa się mianem tzw. „rewolucji neolitycznej”. Z różnych stanowisk z tego

okresu pochodzą krzemienne i kamienne narzędzia pracy. Wśród punktów osadniczych pochodzących z okresu neolitu szczególną wartość reprezentują osady z Byszek (stan. 51, obszar AZP 38-26/71), Nowej Wsi Ujskiej (stan. 29, 30, obszar AZP 39-25/48, 59), Mirosławia (stan. 28, obszar AZP 39-25/69) oraz Chrustowa (stan. 24, obszar AZP 39-26/99).

Na przełomie III i II tysiąclecia p.n.e. nastąpiły znaczne przemiany kulturowe. Miejscowe społeczności przyswoiły sobie umiejętność obróbki miedzi i jej stopów, z których wytwarzane były narzędzia, ozdoby i broń, co spowodowało znaczne przemiany gospodarcze i społeczne. Na ziemiach polskich wykształciła się tzw. kultura łużycka, która trwała do schyłku wczesnej epoki żelaza. Jej uformowanie nastąpiło na podłożu kultury przedłużyckiej przy silnych wpływach znanego z południowego Dunaju. Wchodziła w obręb rozległego kompleksu kultur popielnicowych. Podstawę gospodarki ludności łużyckiej stanowiła żarowa uprawa ziemi oraz chów zwierząt. Uzupełnieniem jej było zbieractwo, łowiectwo i rybołówstwo. Wysoki poziom osiągnęła metalurgia brązowa. Wielkość i dynamikę rozwoju tej ludności odzwierciedlają cmentarzyska, składające się z blisko kilkuset grobów ciałopalnych, przede wszystkim popielnicowych bez resztek stosu, otoczonych niekiedy kamieniami z wieloma tzw. przystawkami i wyposażonych sporadycznie w brązy, zabawki gliniane, naczynia miniaturowe. Kilka większych cmentarzysk odnotowano w okolicach Mirosławia dawniej określanymi jako Wilanowiec (stan. 1, obszar AZP 39-25/1), Ujścia (stan. 2, obszar AZP 39-25/10) oraz Chrustowa (stan. 7, obszar AZP 39-26/61).

Na przełomie epoki brązu i żelaza (650-500 p.n.e.) pojawiła się nowa jednostka kulturowa zwana kulturą pomorską, napływająca do Wielkopolski z Pomorza Wschodniego. Krótkotrwałość jej pobytu w okolicach Kruszewa, Chrustowa (stan. 7, obszar AZP 39-26/61) i Ujścia (stan. 2, obszar AZP 39-25/10) czy Jabłonowa odnotowana jest poprzez zakładanie niewielkich cmentarzysk, składających się z pojedynczych lub kilku grobów w kształcie skrzyń kamiennych z umieszczoną wewnątrz popielnicą, o wyobrażeniu twarzy ludzkiej.

Wyraźny wzrost osadnictwa notuje się u schyłku I wieku w dorzeczu dolnej Noteci. Związane jest to z pojawiającym się tutaj osadnictwem ludności kultury wielbarskiej napływającej z Pomorza Wschodniego do północnej Wielkopolski. Osadnictwo tej ludności rozmieszczone było w kilku skupiskach, między innymi też w okolicach Ujścia i Mirosławia (Mirosław, stan. 36, 37, 38, 39, 40, 41, ob. AZP 39-25/103, 104, 105, 106, 107, 109, Ujście, stan. 32, 33, ob. AZP 39-25/98, 100). W sposobie wyposażenia grobów ludności tej kultury, stosującej birtualizm, uwagę zwraca bogactwo stroju zmarłego. Brak w grobach uzbrojenia i narzędzi do zajęć wyspecjalizowanych. Ludności kultury wielbarskiej znana była technika wytopu żelaza otrzymywanego z rud darniowych, zalegających w pradolinie Noteci. Ważnym elementem osadnictwa tej kultury są też osady, których pozostałości odnajdujemy w Mirosławiu (stan. 29, 40, obszar AZP 39-25/102, 107) oraz w Chrustowie (stan. 8, obszar AZP 39-26/62). Sąsiadują one bezpośrednio z cmentarzyskami. W późniejszym okresie rzymskim i wędrówek ludów (III-VI w.n.e.) na omawianym terenie pojawia się ludność kultury przeworskiej.

Pojawienie się najwcześniejszych śladów osadnictwa łączonego z wczesnostawiańską kulturą wczesnego średniowiecza przypada na okres VII i VIII wieku. Osadnictwem tym zostały objęte tereny w okolicach Ujścia.

W II połowie X wieku Ujście znajdowało się w granicach Państwa Polan. Za panowania Mieszka I albo też z początkami rządów Bolesława Chrobrego został wybudowany tam gród,

który miał strzec przeprawy przez Noteć na ważnym szlaku łączącym Wielkopolskę z Pomorzem Środkowym. W okresie kształtowania się państwa pierwszych Piastów, na pograniczu wielkopolsko – pomorskim w punktach o szczególnym znaczeniu strategicznym, w przewężonych punktach doliny, sytuowano ośrodki obronne - grody, do których zaliczyć można Ujście. Jego relikty znajdują się na terenie miasta, widoczne jeszcze dziś od strony ulicy Browarskiej (Ujście, stan. 5, obszar AZP 39-26/1). Badania prowadzone w latach 1961- 1963 oraz w 2008 roku potwierdziły na majdanie grodziska nawarstwienia kulturowe z zachowanymi pozostałościami konstrukcji drewnianych oraz towarzyszącymi im wytworami o chronologii sięgającej przynajmniej czasów budowy grodu za Mieszka I aż do XIX wieku. W obrębie majdanu, na terenie ulicy Rybackiej odkryto relikty najstarszej zabudowy związanej z podgroziem.

Osadnictwo późnośredniowieczne dokumentuje materiał ceramiczny z XVI–XVIII w. wokół takich wsi jak Jabłonowo, Kruszewo, Mirosław, Nowa Wieś Ujska oraz Ługi Ujskie, będący śladem ich nieprzerwanego osadnictwa trwającego do dziś.

Natomiast osadnictwo w czasach nowożytnych na tych terenach śledzić możemy głównie poprzez źródła archeologiczne pochodzące z penetracji powierzchniowych wykonywanych w ramach programu AZP.

Odkryte na terenie gminy Ujście stanowiska archeologiczne o bogatej wartości kulturowej potwierdzają jednoznacznie, że rzeka Noteć będąca w pradziejach wielką arterią służącą utrzymywaniu kontaktów z jednej strony między Pomorzem i Wielkopolską, z drugiej między Brandenburgią a Wielkopolską i Kujawami kryje w sobie jeszcze wiele śladów osadnictwa pradziejowego. Dla pełnego ich poznania są jednak potrzebne dalsze szczegółowe interdyscyplinarne badania, które pozwolą przygotować kolejne opracowanie na temat przemian kulturowych w pradolinie Noteci w pradziejach.

Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych gminy Ujście:

1. Stanowiska archeologiczne zgrupowane w strefach ochrony konserwatorskiej:

Strefa nr 1

- wykaz stanowisk w strefie Nr 1:

1. BYSZKI, ob. AZP 38-26/1
2. BYSZKI, ob. AZP 38-26/2
3. BYSZKI, ob. AZP 38-26/3

Strefa Nr 2

- wykaz stanowisk w strefie Nr 2:

4. BYSZKI, ob. AZP 38-26/7
5. BYSZKI, ob. AZP 38-26/8
6. BYSZKI, ob. AZP 38-26/9

Strefa Nr 3

- wykaz stanowisk w strefie Nr 3:

7. BYSZKI, ob. AZP 38-26/10

8. BYSZKI, ob. AZP 38-26/12

9. BYSZKI, ob. AZP 38-26/13

Strefa Nr 4

- wykaz stanowisk w strefie Nr 4:

10. BYSZKI, ob. AZP 38-26/36

11. BYSZKI, ob. AZP 38-26/37

12. BYSZKI, ob. AZP 38-26/38

13. BYSZKI, ob. AZP 38-26/74

Strefa Nr 5

wykaz stanowisk w strefie Nr 5:

14. BYSZKI, ob. AZP 38-26/49

15. BYSZKI, ob. AZP 38-26/71

16. BYSZKI, ob. AZP 38-26/77

Strefa Nr 6

- wykaz stanowisk w strefie Nr 6:

17. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-26/59

18. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-26/60

19. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-26/75

Strefa Nr 7

wykaz stanowisk w strefie Nr 7:

20. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/ 2

21. UJŚCIE, ob. AZP 39-25/ 10

22. UJŚCIE, ob. AZP 39-25/ 11

Strefa Nr 8

- wykaz stanowisk w strefie Nr 8:

23. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-25/ 46

24. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-25/ 48

25. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-25/ 49

Strefa Nr 9

- wykaz stanowisk w strefie Nr 9:

26. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-25/ 45

27. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-25/ 56

Strefa Nr 10

- wykaz stanowisk w strefie Nr 10:

28. STOBNO, ob. AZP 38-25/ 21

72. STOBNO, ob. AZP 38-25/ 22

73. ŁUGI UJSKIE, ob. AZP 38-25/ 58

Strefa Nr 11

- wykaz stanowisk w strefie Nr 11:

- 29. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/ 68
- 30. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/ 69
- 31. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/ 70

Strefa Nr 12

- wykaz stanowisk w strefie Nr 12:

- 32. UJŚCIE, ob. AZP 39-26/4
- 33. UJŚCIE, ob. AZP 39-26/5
- 34. UJŚCIE, ob. AZP 39-26/9

Strefa Nr 13

- wykaz stanowisk w strefie Nr 13:

- 35. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/61
- 36. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/62
- 37. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/63

Strefa Nr 14

- wykaz stanowisk w strefie Nr 14:

- 38. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/55
- 39. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/66
- 40. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/68

Strefa Nr 15

- wykaz stanowisk w strefie Nr 15:

- 41. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/64
- 42. CHRUSTOWO, ob. AZP 39-26/65

Strefa Nr 16

- wykaz stanowisk w strefie Nr 16:

- 43. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/38
- 44. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/39

Strefa Nr 17

- wykaz stanowisk w strefie Nr 17:

- 45. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/97
- 46. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/40

Strefa Nr 18

- wykaz stanowisk w strefie Nr 18:

- 47. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/41
- 48. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/42
- 49. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/28

Strefa Nr 19

- wykaz stanowisk w strefie Nr 19:

- 50. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/29
- 51. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-25/17
- 52. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-25/94

Strefa Nr 20

- wykaz stanowisk w strefie Nr 20:

- 53. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/33
- 54. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/34

Strefa Nr 21

- wykaz stanowisk w strefie Nr 21:

- 55. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/12
- 56. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/14
- 57. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/79

Strefa Nr 22

- wykaz stanowisk w strefie Nr 22:

- 58. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/58
- 59. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/60
- 60. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/82

Strefa Nr 23

- wykaz stanowisk w strefie Nr 23:

- 61. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/51
- 62. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/52
- 63. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/83

Strefa Nr 24

- wykaz stanowisk w strefie Nr 24:

- 64. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/49
- 65. MIROSŁAW UJSKI, ob. AZP 39-25/50

Strefa Nr 25

- wykaz stanowisk w strefie Nr 26:

- 66. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-25/23
- 67. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-25/24
- 68. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-25/92

Strefa Nr 26

- wykaz stanowisk w strefie Nr 26:

69. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/44

70. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/46

71. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/48

Strefa Nr 27

- wykaz stanowisk w strefie Nr 27:

72. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/37

73. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/38

74. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/ 74

Strefa Nr 28

- wykaz stanowisk w strefie Nr 28:

75. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/29

76. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/30

77. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/31

Strefa Nr 29

- wykaz stanowisk w strefie Nr 29:

78. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/90

79. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/89

80. JABŁONOWO, ob. AZP 39-25/25

Strefa Nr 30

- wykaz stanowisk w strefie Nr 30:

81. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/43

82. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/44

83. NOWA WIEŚ UJSKA, ob. AZP 39-26/45

Strefa Nr 31

- wykaz stanowisk w strefie Nr 31:

84. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/3

85. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/6

86. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/13

Strefa Nr 32

- wykaz stanowisk w strefie Nr 32:

87. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/161

88. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/8

89. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/7

Strefa Nr 33

- wykaz stanowisk w strefie Nr 33:

90. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/26

91. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/155

92. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/157

Strefa Nr 34

- wykaz stanowisk w strefie Nr 34:

- 93. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/23
- 94. JABŁONOWO, ob. AZP 40-25/24
- 95. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/153

Strefa Nr 35

- wykaz stanowisk w strefie Nr 35:

- 96. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/28
- 97. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/146
- 98. WĘGLEWO, ob. AZP 40-25/152

Strefa Nr 36

- wykaz stanowisk w strefie Nr 36:

- 99. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/39
- 100. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/41
- 101. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/48

Strefa Nr 37

- wykaz stanowisk w strefie Nr 37:

- 102. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/119
- 103. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/122
- 104. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/123

Strefa Nr 38

- wykaz stanowisk w strefie Nr 38:

- 105. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/72
- 106. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/76
- 107. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/144

Strefa Nr 39

- wykaz stanowisk w strefie Nr 39:

- 108. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/53
- 109. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/54
- 110. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/55

Strefa Nr 40

- wykaz stanowisk w strefie Nr 40:

- 112. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/58
- 113. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/64
- 114. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/165

Strefa Nr 41

- wykaz stanowisk w strefie Nr 41:

- 115 . KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/ 88
- 116. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/126
- 117. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/129

Strefa Nr 42

- wykaz stanowisk w strefie Nr 42:

- 118. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/84
- 119. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/108
- 120. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/113

Strefa Nr 43

- wykaz stanowisk w strefie Nr 43:

- 121. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/79
- 122. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/81
- 123. KRUSZEWO, ob. AZP 40-25/85

Strefa Nr 44

- wykaz stanowisk w strefie Nr 44:

- 124. KRUSZEWO, ob. AZP 41-25/2
- 125. KRUSZEWO, ob. AZP 41-25/3

Strefa Nr 45

- wykaz stanowisk w strefie Nr 45:

- 126. KRUSZEWO, ob. AZP 41-25/1
- 127. KRUSZEWO, ob. AZP 41-25/101

2. Pojedyncze stanowiska archeologiczne zlokalizowane poza strefami ochrony konserwatorskiej:

- 128. MIROSŁAW UJSKI, stan. 2, ob. AZP 38-25/32
- 129. ŁUGI UJSKIE, stan. 6, ob. AZP 38-25/43
- 130. ŁUGI UJSKIE, stan. 7, ob. AZP 38-25/57
- 131. MIROSŁAW UJSKI, stan. 1, ob. AZP 39-25/1
- 132. NOWA WIEŚ UJSKA, stan. 30, ob. AZP 39-26/48
- 133. WĘGLEWO, stan. 2, ob. AZP 40-25/29
- 134. KRUSZEWO, stan. 60, ob. AZP 40-25/94
- 135. CHRUSTOWO, stan. 21, ob. AZP 39-26/97

Ponadto wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków uzupełniają:

- **historyczny układ urbanistyczny miasta Ujście wraz z pradziejowymi, średniowiecznymi i nowożytnymi nawarstwieniami kulturowymi** wpisany do rejestru zabytków pod numerem rejestru 593/Wlkp/A z dnia 13.03.2008 r. W zasięgu historycznego układu urbanistycznego znajduje się stanowisko archeologiczne tj. grodzisko wczesnośredniowieczne, stan. 5, obszar AZP 39-26/1;
- nawarstwienia kulturowe układu ruralistycznego wsi Byszki;
- nawarstwienia kulturowe układu ruralistycznego wsi Ługi Ujskie;
- nawarstwienia kulturowe układu ruralistycznego wsi Węglewo;
- nawarstwienia kulturowe układu ruralistycznego wsi Kruszewo. W zasięgu tego układu znajduje się stanowisko archeologiczne nr 64, obszar AZP 40-25/103.

Poszczególne strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, pojedyncze stanowiska archeologiczne poza zespołami stanowisk oraz poszczególne układy urbanistyczne i ruralistyczne historycznej zabudowy poszczególnych miejscowości zostały zaznaczone na mapie topograficznej stanowiącej załącznik graficzny niniejszego programu.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

5.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

- **Cmentarz katolicki w Byszkach.** Czynny. Założony w 4 ćw. XIX w. Usytuowany na skraju wsi, w okolicy wzgórza porośniętego lasem. Cmentarz jest ogrodzony, posiada regularny charakterze rozplanowania z czytelnym układem kwater. Pośrodku znajduje się murowana kapliczka słupowa, do której prowadzi alejka wyłożona kostką brukową. Występuje tu kilkanaście historycznych nagrobków powstałych na przestrzeni 1 – 3 ćwierci XX w., wśród których znaczna część zdobiona jest rzeźbami figuralnymi. Figury są odlewami kamiennymi / cementowymi, prawdopodobnie większość z nich jest dziełem lokalnego rzeźbiarza urodzonego w Byszkach, działającego w 2 i 3 ćw. XX w. – Antoniego Gładycha (niektóre opatrzone są sygnaturą AG). Obecnie nagrobki te są dość zaniedbane - tablice z napisami mało czytelne, figury przemalowane, co zniekształca ich formę, miejscami popękane, z uszkodzeniami i ubytkami powierzchni.
- **Cmentarz ewangelicki w Chrustowie.** Nieczynny. Założony w połowie XIX w. Sąsiaduje z cmentarzem katolickim. Posiada regularny charakter rozplanowania na rzucie czworoboku. Ogrodzony. Układ przestrzenny nieczytelny, zachowane fragmenty nagrobków i kutej ogrodzeń. Drzewostan przetrzebiony, teren porośnięty samosiewem.
- **Cmentarz ewangelicki w Jabłonowie.** Nieczynny. Założony na początku XIX w. Posiada regularny charakter rozplanowania na rzucie czworoboku. Układ przestrzenny nieczytelny,

zachowane fragmenty nagrobków oraz murowane ogrodzenie z cegły. Drzewostan, głównie dęby - w dobrym stanie zdrowotnym, liczny samosiew. Oznakowany tablicą ze znakiem konwencji haskiej.

- **Zespół pałacowo – parkowy w Jabłonowie.** Zespół tworzy pałac, oficyna i park. Metryka pałacu sięga końca XVIII w., gdy właściciel okolicznych dóbr Jabłonowski zbudował parterowy dwór późnoklasycystyczny. W 1812 r. posiadłość została zakupiona przez rodzinę von Kegel, ok. 1850 – 1860 r. Scharnweber von Kegel dobudował do dworu piętrową część neoklasycystyczną. Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta. Zachodnią część stanowi pierwotny dwór – parterowy, ośmioosiowy, nakryty dachem naczółkowym z dostawioną do szczytu zamkniętą wielobocznie oranżerią oraz portykiem wgłębnym w elewacji frontowej przechodzącym górą w facjatę z półkolistym oknem zwieńczoną trójkątnym naczółkiem. Do dworu została dobudowana od wschodu część piętrowa, siedmioosiowa, z trójosiowymi, trójkondygnacyjnymi pseudoryzalitami bocznymi usytuowanymi w elewacji frontowej i tylnej oraz dwiema prostokątnymi wieżami w narożach szczytu wschodniego. Obiekt posiada bogaty wystrój architektoniczny w postaci kanelowanych kolumn o kompozytowych głowicach, pilastrów, lizen, boniowania, profilowanych gzymsów, fryzów i płycin z reliefową dekoracją ornamentalną. Pałac i park są własnością prywatną od 1996 r. W 2009 r. pałac po renowacji (przeprowadzono wówczas m.in. remont elewacji frontowej obejmujący uzupełnienie ubytków tynku i detalu architektonicznego oraz malowanie) oddany został do użytku jako kompleks hotelowo – restauracyjny organizujący imprezy okolicznościowe. Obecnie remontu wymaga elewacja tylna pałacu. Park w obecnych granicach założony został na przestrzeni 2 ćw. XIX w. Po 1996 r. wykonano na jego terenie prace porządkowe, uregulowano cieki wodne i odtworzono główną oś widokową. Ma charakter krajobrazowy, czytelne rozplanowanie i drzewostan w dobrym stanie. Na terenie parku znajduje się ponad 400-metrowa aleja bukowa, licząca kilkaset drzew, posadzona w 1825 r. Usytuowana przy pałacu oficyna została zbudowana w 1 poł. XIX w. Jest to budynek na rzucie prostokąta, parterowy z wysokim dachem naczółkowym. W I. 70-tych XX w. wymieniono stolarkę okienną zmieniając kształt i wielkość otworów okiennych, zamurowano część otworów, ponadto wymieniono pokrycie dachowe z dachówki karpiołki na płyty cementowo – azbestowe. Obecnie oficyna pełni funkcje mieszkalną.
- **Zespół folwarczny w Jabłonowie.** Wpisaną do rejestru zabytków zabudowę folwarku tworzy gorzelnia, kuźnia, spichlerz, dwie stodoły i obora. Gorzelnia, spichlerz, dwie stodoły i obora, zbudowane w 3 ćw. XIX w., zlokalizowane są wzdłuż boków prostokątnego podwórza gospodarczego. Są to obiekty murowane z cegły ceramicznej, nieotynkowane, generalnie posiadają zachowaną historyczną bryłę i wygląd elewacji. Spośród nich wyróżnia się gorzelnia o okazalej, rozczłonkowanej formie z kominem i czworoboczną wieżą, biforyjnymi, półkoliście zamkniętymi oknami i detalem odwołującym się do średniowiecznej architektury. W I. 50-tych wyremontowano wewnątrz obiektu, w wyniku czego zmianie uległ jego pierwotny układ. Ponadto zmieniono kształt otworów okiennych na parterze elewacji frontowej. Obecnie część gorzelni pełni funkcję mieszkalną. Ww. budynki znajdują się w stanie dostatecznym, wymagającym prowadzenia bieżących prac remontowych. Natomiast kuźnia, zlokalizowana pośrodku podwórza gospodarczego

uległa częściowemu spaleni w 2002 r., w wyniku czego zniszczeniu uległ jej dach i wieża. W 2003 r. opracowano projekt rewaloryzacji i rekonstrukcji obiektu. Ocalałe po pożarze gliniano – ceglane ściany obwodowe wyremontowano i zabezpieczono. Do dnia dzisiejszego nie zrekonstruowano dachu i wieży.

- **Kościół parafialny p.w. św. Wojciecha w Kruszewie.** Zbudowany w l. 1928 – 1931 według projektu Stefana Cybichowskiego. Kościół wmurowany z cegły ceramicznej (otynkowany w 1985 r.), jednonawowy z półkoliście zamkniętym prezbiterium i wieżą od frontu zwieńczoną glorieta nakrytą miedzianym hełmem. W l. 2008 – 2016 przeprowadzono następujące prace przy obiekcie zgodnie z pozwoleniami WWKZ: wzmocnienie i renowacja gloriety, remont elewacji wraz z malowaniem, renowacja stolarki okiennej i drzwiowej, osuszenie ścian obwodowych z częściową wymianą tynków wewnętrznych, wymiana posadzki i malowanie wnętrza.
- **Cmentarz katolicki w Kruszewie.** Czynny. Założony w 2 połowie XIX w. Charakter rozplanowania regularny na rzucie trójkąta. Czytelny układ przestrzenny z kwaterami i alejami. Zachowane historyczne nagrobki oraz kapliczka z figurą św. Antoniego z Dzieciątkiem. Teren ogrodzony.
- **Cmentarz ewangelicki w Kruszewie.** Nieczynny. Założony w 2 połowie XIX w. Posiada regularny charakter rozplanowania. Układ przestrzenny nieczytelny. Zachowane elementy nagrobków i kutych ogrodzeń kwater, część z nich złożona w jedno miejsce. Brak starodrzewu. Teren nieogrodzony.
- **Zespół pałacowo – parkowy w Kruszewie.** Obiekt wybudowany ok. 1880 r. w stylu neorenesansu francuskiego z elementami eklektyzmu, przez ówczesnych właścicieli majątku - rodzinę Wallenberg, która nabyła go od Swinarskich. Razem z pałacem założony został park z dwoma stawami. Od 1909 r. obiekt należał do Karola hr. Potulickiego, od 1913 r. do fabrykanta śląskiego Fritza von Beulwitz, następnie do B. Rudnickiego, od 1929 r. do Zakonu Misjonarzy Świętej Rodziny. Do 1952 r. funkcjonowało tu Niższe Seminarium Duchowne, następnie ośrodek zdrowia, szpital reumatologiczny dla dzieci i szpital fryzjatryczny. Od 1997 r. stanowi własność prywatną. Budynek wzniesiony jest na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu, dwukondygnacyjny, nakryty wysokim dachem czterospadowym, o elewacji frontowej z pseudoryzalitami na osiach bocznych, zwieńczonymi szczytami ujętymi spływami wolutowymi oraz narożną wieżą na rzucie koła. Zachowany pierwotny układ wnętrza z elementami wystroju – stolarką drzwiową, oszkleniem witrażowym, klatką schodową, sztukateriami sufitowymi oraz boazerią. Obecnie zespół jest nieużytkowany, należy do spółki, która docelowo planuje go przeznaczyć na centrum rehabilitacji, edukacji i badań nad naturalnymi metodami leczenia. Park jest ogrodzony, a sam pałac zamknięty przed dostępem osób postronnych. Przy obiekcie wykonano podstawowe prace zabezpieczające obejmujące uszczelnienie pokrycia dachowego. Obecnie pilnego remontu wymagają przede wszystkim elewacje, posiadające liczne zawilgocenia powodujące ubytki oraz uszkodzenia tynku i detali architektonicznych, a także korozję znajdujących się pod nimi ceglanych ścian. W 2017 r. przeprowadzono badania konserwatorskie elementów wystroju wnętrza obiektu,

w wyniku których określono ich stan zachowania, technikę wykonania oraz pierwotną kolorystykę.

- **Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Różańcowej wraz z dzwonnica w Ługach Ujskich.** Zbudowany dla miejscowej społeczności ewangelików w 1868 r. w stylistyce historyzmu inspirowanej neoromanizmem i neogotykiem. Wzniesiony z cegły ceramicznej, jednonawowy z węższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium i elewacją frontową zwieńczoną schodkowym szczytem z ośmioboczną wieżyczką nakrytą ostrosłupowym hełmem. W 1997 r. założono nowe pokrycie dachowe z dachówki ceramicznej i wymieniono pokrycie hełmu wieży. W 2014 r. założono ogrzewanie podłogowe pod ławkami. W 2017 r. pomalowano wnętrze, natomiast w l. 2019 – 2020 r. wykonano renowację drzwi głównych. Drewniana dzwonnica została zbudowana w 1855 r. prawdopodobnie przy wcześniejszej świątyni. Założona na rzucie kwadratu, ma kamienno – ceglane fundamenty, słupową konstrukcję ścian oszalowaną pionowo ułożonymi deskami oraz dach namiotowy. Znajduje się w dobrym stanie.
- **Cmentarz katolicki w Mirosławiu.** Czynny. Założony na początku XX w. Posiada regularny charakter rozplanowania na rzucie kwadratu z dwiema krzyżującymi się alejami i krzyżem usytuowanym pośrodku. Układ przestrzenny czytelny. Południowo – zachodnia granica obsadzona szpalerem drzew. Zachowanych jest kilka nagrobków historycznych oraz grób czterech nieznanymi powstańców wielkopolskich.
- **Park dworski w Mirosławiu.** Założony w 2 poł. XIX w. jako element zespołu dworsko – parkowego (ob. dwór nie istnieje – w l. 70-tych XX w. był w ruinie, następnie został rozebrany). Posiadłość była własnością niemiecką, potem uległa parcelacji, a w 1924 r. została upaństwowiona. Park ma charakter krajobrazowy o urozmaiconej konfiguracji terenu – zachodnia część usytuowana jest na wysokiej skarpie. Zachowana jest brama wjazdowa prowadząca do dawnego dworu, a od południa podwórze gospodarcze. Występuje tu starodrzew, głównie lipy i jesiony. Park jest zaniedbany. Obecnie toczy się postępowanie administracyjne prowadzone przez wojewodę w sprawie zwrotu nieruchomości spadkobiercom dawnych właścicieli.
- **Cmentarz ewangelicki w Nowej Wsi Ujskiej.** Nieczynny. Założony na przełomie XIX i XX w. Posiada regularny charakter rozplanowania na rzucie czworoboku ze szpalerem świerków przy wschodniej granicy. Układ przestrzenny nieczytelny, zachowane elementy nagrobków. Drzewostan złożony ze świerków, dębów i jesionów - w dobrym stanie zdrowotnym. Teren nieogrodzony, gęsto zakrzewiony.
- **Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja w Ujściu.** Został zbudowany w stylu neobarokowym w latach 1905 - 1907 z inicjatywy ówczesnego proboszcza ujskiego ks. Franciszka Renkawitza. Świątynię wzniesiono na miejscu poprzedniej, drewnianej z 1766 r. Według źródeł historycznych kościół w Ujściu istniał przynajmniej od pocz. XVI w., dwukrotnie – w roku 1637 i 1755 został strawiony przez pożar. Jest to budowla murowana, trójnawowa, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, transeptem o prostym zakończeniu ramion i dwuwieżową fasadą. Elewacje zdobione są dekoracją architektoniczną w postaci

boniowania, gzymsów, pilastrów, lizen, opasek okiennych, szczytów ujętych spływami wolutowym oraz elementami rzeźbiarskimi - wazonami i figurą św. Mikołaja. Świątynia jest bazyliką filarową nakrytą sklepieniem kolebkowym. W l. 2011 - 2018 wykonano prace obejmujące: remont elewacji i malowanie z przywróceniem pierwotnej kolorystyki, renowację stolarki drzwiowej, konserwację oszklenia witrażowego, renowację i rekonstrukcję posadzki, aranżację prezbiterium – montaż nowego ołtarza posoborowego i ambonki, malowanie wnętrza.

- **Cmentarz katolicki przy kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja w Ujściu.** Założony prawdopodobnie w XV w. Teren ogrodzony, posiada regularny charakter rozplanowania z czytelnym granicami pierwotnego układu przestrzennego, jednakże zatartym układem kwater oraz nagrobków i mogił (w większej części usunięte, pozostało kilka). Częściowo zadrzewiony.
- **Park Kalwaryjny (Kalwaria Ujska) wraz z budynkiem Bellevue.** Kalwaria została zbudowana w l. 1891 – 1908 z inicjatywy proboszcza ujskiej parafii – ks. Franciszka Renkawitza. Na przykościelnym wzgórzu wzdłuż drogi wytyczonej w formie serpentyny wzniesiono 14 kaplic Drogi Krzyżowej oraz Grotę MB z Lourdes, Kaplicę Serca Jezusowego, Ogrójec i budynek Belle Vue. Zieleń została zakomponowana w układzie parkowym. Kaplice były budowlami o zróżnicowanych formach i stylistyce, uzupełnione rzeźbami z fabryki Szpetkowskiego. W l. 1942/1943 zostały zniszczone przez Niemców. W 1946 r. przywrócono Kalwarii jej dawne funkcje, w 1976 r. ustawiono nowe stacje w formie betonowych rzeźb, wykonane przez artystę rzeźbiarza Jerzego Sobocińskiego. Pierwotny układ kompozycyjno – przestrzenny trasy pielgrzymkowej został nieco przekształcony (stacje zostały przesunięte, częściowo zmieniły położenie), jednak nie wpłynęło to na jej charakter. Cenną substancję zabytkową stanowi dobrze zachowany starodrzew. Granice Kalwarii pozostały bez zmian, jednak nie zachowało się oryginalne ogrodzenie.
- **Kościół ewangelicki w Ujściu.** Został wzniesiony w latach 1851-1852 w konstrukcji ryglowej z wypełnieniem z cegły ceramicznej. Zaprojektował go August Soller, pruski architekt królewski, uczeń Karola Fryderyka Schinkla. W latach 1927 – 1929 świątynię przebudowano. W obecnej formie jest budowlą jednonawową z węższym, wielobocznie zamkniętym prezbiterium i wieżą w fasadzie zwieńczoną ostrostupowym hełmem. Neogotycka stylistyka kościoła czytelna jest w kompozycji elewacji, snycerskich elementach i ceglanych detalach jej wystroju architektonicznego, stolarce okiennej i drzwiowej oraz wystroju wnętrza, w którym zachowane są empory obiegające nawę z trzech stron oraz elementy wyposażenia, niestety zdekompletowane i znacznie uszkodzone – ołtarz ambonowy i prospekt organowy. Od 1945 r. kościół przez wiele lat pełnił funkcję magazynu materiałów budowlanych, co spowodowało jego stopniowe niszczenie i dewastację. Stan techniczny budynku, w szczególności konstrukcji ścian zewnętrznych i wieży był bardzo zły, grozący katastrofą budowlaną. Od l. 90-tych XX w. prowadzono prace przy kościele obejmujące remont więźby dachowej nawy i prezbiterium oraz wymianę pokrycia dachowego na dachówkę karpiówkę, remont konstrukcji i pokrycia wieży, remont ryglowych ścian, rekonstrukcję stolarki okiennej oraz renowację drzwi w elewacji frontowej. Działania te znacznie poprawiły stan techniczny budynku,

zabezpieczając jednocześnie jego wnętrze i wystrój przed dalszą degradacją. Obecnie został on zaadaptowany na cele kultury, pełni funkcję galerii, w której organizowane są wystawy malarstwa, rzeźby, fotografii i rękodzieła, a także spotkania autorskie i kameralne koncerty.

- **Pastorówka w Ujściu przy Starym Rynku 4.** Zbudowana ok. 1850 r. w konstrukcji słupowo – ramowej z wypełnieniem ceglany. Wzniesiona na rzucie prostokąta, parterowa, nakryta dachem dwuspadowym, o pięcioosiowej elewacji frontowej z centralnie umieszczonymi drzwiami głównymi i elewacji tylnej oszalowanej deskami. W 1991 r. w wyniku pożaru zniszczony został dach, uszkodzona konstrukcja budynku i wnętrza. Po 2009 r. odbudowano dwuspadowy dach dodając w obu jego połaciach lukarny. Obecnie budynek jest użytkowany jako dom.
- **Ratusz w Ujściu.** Obiekt zbudowany w 1903 r. w stylu neorenesansowym, murowany, dwukondygnacyjny, nakryty dachem trójspadowym, o ceglanych elewacjach z tynkowanym detalem architektonicznym w postaci boniowania, opasek okiennych, portali i gzymsów. Fasada ozdobiona jest bocznym pseudoryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem, wykuszem i balkonem. Po pożarze w 1945 r., w wyniku którego zniszczeniu uległ dach obiektu, przeprowadzono remont obejmujący wykonanie nowej więźby, założenie nowego pokrycia dachowego z dachówki ceramicznej i cementowej, przemurowanie górnej części ściany zachodniej. W l. 1995 – 1997 oczyszczono ceglane elewacje z farby oraz wyspoinowano, ponadto poddano renowacji detale architektoniczne, zrekonstruowano szczyt wieńczący pseudoryzalit, hełm wykusza i wystawkę w połaci dachu.
- **Cmentarz katolicki w Ujściu.** Czynny. Założony w 2 poł. XIX w. Znajduje się w kotlinie między wzgórzami morenowymi, połączony drogą z ul. Staszica, w l. 1982 – 1984 powiększony poprzez zniwelowanie części stoków wzgórz i wbudowanie tarasu. Posiada regularny, wydłużony układ rozplanowania z kwaterami i przebiegającą przez środek aleją obsadzoną po bokach drzewami. Zachowane historyczne nagrobki. Brak starodrzewia.
- **Cmentarz ewangelicki w Węglewie.** Nieczynny. Założony w połowie XIX w. Zlokalizowany na wschód od wsi w rozwidleniu polnych dróg. Posiada regularny charakter rozplanowania. Teren zakrzewiony, nieogrodzony. Układ przestrzenny nieczytelny. Zachowane obwódki grobów. Starodrzew złożony głównie z dębów – w stanie dobrym.
- **Zespół stopnia wodnego „Nowe”.** Jest elementem drogi wodnej Wisła – Odra, przebiegającej rzeką Brdą, Kanałem Bydgoskim, Notecią Leniwą i Notecią Bystrą. Funkcjonują na niej 22 stopnie wodne. Stopień „Nowe” został zbudowany w 1896 r. w ramach programu częściowej kanalizacji Noteci. Zlokalizowany jest na terenie gminy Ujście (obręby ewidencyjne: Mirosław oraz Byszki) i Trzcianka (obręb ewidencyjny Stobno). Składa się on ze śluzy komorowej, jazu, przepławki dla ryb, dwóch zespołów mieszkalno - gospodarczych i schronu zbudowanego w l. 1920 – 1939. W 1960 r. wymieniono wrota śluzy z drewnianych na stalowe, utrzymując tradycyjne mechanizmy otwierania. W l. 1985 – 1986 przeprowadzono remont kapitalny jazu, natomiast w 1991 r.

remont kapitalny śluzy. Stopień wodny eksploatowany jest zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Systematycznie prowadzone są prace remontowe. Śluza komorowa i jaz zachowały konstrukcję i materiał z okresu budowy. Budynek mieszkalno – gospodarcze znajdują się w dobrym stanie.

5.1.2. Stan zachowania zabytków ruchomych

- wpisanych do rejestru zabytków
 - **Ujście, zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Mikołaja.** Od 2009 r. systematycznie prowadzone są prace przy elementach ww. zespołu. Wykonano konserwację i restaurację witraży figuralnych i ornamentalnych, ołtarza głównego, chrzcielnicy, ambony, sztukaterii chóru muzycznego, ławy i ołtarza bocznego p.w. MB Różańcowej. Prace przy ołtarzu głównym i chrzcielnicy dofinansowane były przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na 2021 r. zaplanowana jest konserwacja ołtarza bocznego p.w. św. Franciszka.
- ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków
 - Ujście, kościół poewangelicki – ołtarz ambonowy i prospekt organowy są niekompletne, posiadają ubytki i uszkodzenia detali snycerskich oraz ubytki części elementów konstrukcyjnych i płyt. Wskazana jest konserwacja zachowawcza obiektów.
 - Kruszewo, kościół parafialny p.w. św. Wojciecha – wyposażenie zostało poddane pracom renowacyjnym, grupa rzeźbiarska Ukrzyżowania – pracom konserwatorskim.
 - Ługi Ujskie, kościół filialny p.w. MB Różańcowej – kilka lat temu wykonano naprawę instrumentu organowego, prospekt organowy jest przemalowany, pozostałe elementy wyposażenia znajdują się w dobrym stanie.

5.1.3. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego

Zabytki archeologiczne są szczególnie narażone na zagrożenia, czy to z powodu niewystarczającej wiedzy na temat zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego, czy też samego rozumienia przedmiotu ochrony prawnej. Regulacje prawne i decyzje administracyjne często są niedoceniane i niechętnie odbierane przez dzisiejsze społeczeństwo, jednakże stanowią najczęściej jedyną drogę ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego opiera się na zasadzie zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. Jest to zasada, która zwraca uwagę na ochronę zabytków

archeologicznych *in situ*, czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

Stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań powierzchniowych AZP, przypadkowych odkryć czy też na podstawie danych z lotniczego skanowania laserowego przy pomocy urządzenia LiDAR stanowią zasób informacji, na które składa się archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na terenach leśnych, nieużytkach, łąkach czy też na obszarach niezabudowanych. Najbardziej zagrożone są te, które znajdują się na polach uprawnych bądź występują w bezpośredniej kolizji z inwestycjami budowlano – ziemnymi.

Wśród wszystkich zabytków kultury zabytki archeologiczne należą do kategorii zabytków najbardziej narażonych na bezpowrotne zniszczenie. Są to głównie zagrożenia związane z nieustanną eksploracją stanowisk archeologicznych, czyli takich miejsc, na obszarze których występują zabytki archeologiczne właściwe dla określonej formacji kulturowej oraz określonej chronologii. Dziedzictwo archeologiczne to bardzo obszerny i jednocześnie zróżnicowany zbiór materialnych śladów działalności człowieka, jednakże zabytki archeologiczne nie podlegają wartościowaniu, bowiem w myśl art. 6 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 710) *wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.*

Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja piasnic oraz żwirowni oraz głęboka orka na polach uprawnych. Do szczególnych zagrożeń możemy również dopisać działalność tzw. „poszukiwaczy skarbów”, którzy przy użyciu detektora metalu niszczą bezpowrotnie stanowiska archeologiczne i ich kontekst. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego – użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa na obrzeżach miejscowości, budowa dróg i nowych ulic, rozwój infrastruktury.

Podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno – budowlanych. Wszelkie roboty ziemne w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia badań archeologicznych, na które właściwy miejscowo konserwator zabytków wydaje pozwolenie w myśl art. 36 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak budowa budynków mieszkalnych i usługowych oraz inwestycji liniowych: przyłączy kanalizacji deszczowych, sanitarnych, gazowych, telekomunikacyjnych. Natomiast realizacja inwestycji takich jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja piasnic i żwirowni, bezwzględnie wymaga prawidłowego rozpoznania terenu pod względem faktycznej ilości stanowisk archeologicznych oraz przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych na wytypowanych stanowiskach. Z uwagi na szeroko-płaszczyznowy zakres prac ziemnych charakteryzujący tego typu przedsięwzięcia budowlane, w bezpowrotny sposób niszczy się substancję zabytkową i obiekty archeologiczne. Przebudowa układów historycznych, założeń pałacowo-parkowych prowadzi także do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych, dlatego wszelkie roboty ziemne powinny być prowadzone pod nadzorem archeologa. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po

sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy pamiętać również o pracach ziemno-budowlanych związanych z przebudową lub rozbiórką budynków wpisanych do rejestru zabytków. Towarzyszące im badania archeologiczne są niezwykle istotne w procesie rekonstrukcji dawnej, historycznej zabudowy.

W ostatnim czasie dzięki nowej technologii zastosowanej w archeologii – lotniczemu skanowaniu laserowemu przy pomocy urządzenia LiDAR dochodzi do weryfikacji znanych, ale też do odkrycia nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej. Na terenie gminy Ujście większość tych stanowisk znajduje się na terenach leśnych. Przetrwały dzięki temu, że były chronione przez lasy. Sytuacja wygląda zupełnie inaczej na polach uprawnych, na których bezpowrotnie niwelowane są kurhany, grodziska czy też osady, a co za tym idzie niszczone jest układy stratygraficzny i kontekst, w którym znajdowały się kiedyś ruchome zabytki.

Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa mieszkaniowego, może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

5.1.4. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

1) nieruchomości

Jednym z zagrożeń dla zabytków nieruchomości jest przebiegająca przez centrum miasta Ujście droga krajowa nr 11 – trasa komunikacyjna o dużym nasileniu ruchu, który może powodować uszkodzenia zabytkowych budynków znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie.

Dużym zagrożeniem są również niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne oraz rewitalizacyjne, w wyniku których zabytkowe budynki ulegają przekształceniu, co powoduje utratę ich wartości zabytkowych. Wymiana historycznej tkanki obiektów – drewnianych stolarek otworowych, pokryć dachowych, a także zmiany formy bryły, dachu, niekontrolowane rozbudowy, zmiany wyglądu elewacji w zakresie rozmieszczenia, kształtu, wielkości otworów okiennych i drzwiowych, usuwanie detalu i dekoracji architektonicznej z elewacji oraz elementów wystroju wewnątrz (m. in. posadzek, schodów) wpływa negatywnie na autentyczność obiektów oraz wizerunek zabytkowej zabudowy.

Problemem jest również zaniechanie bieżących napraw i koniecznych remontów, powodujące postępującą destrukcję budynków, a w konsekwencji również trwałą utratę ich wartości historycznych.

Bardzo zagrożonym obszarem są zespoły folwarczne. Na terenie gminy Ujście układy przestrzenne folwarków i ich zabudowania są częściowo przekształcone (z wyjątkiem folwarku w Jabłonowie), wiele obiektów nie istnieje, wiele zostało znacznie przebudowanych. Problemy związane z utrzymaniem budynków folwarcznych wynikają głównie z braku środków na remonty, a także trudności ze znalezieniem właściwego nowego sposobu ich użytkowania.

Drugim bardzo zagrożonym pod względem konserwatorskim obszarem są cmentarze. Stan zachowania cmentarzy katolickich w większości nie budzi zastrzeżeń, problemem jest tylko dokonywana ze względów bezpieczeństwa eliminacja starego zadrzewienia. Na cmentarzu katolickim w Byszkach zagrożone są nagrobki z rzeźbami figuralnymi, które stanowią charakterystyczny element tej nekropolii - ulegają one destrukcji, ponieważ poddawane są one jedynie malowaniu. Natomiast cmentarze ewangelickie w większości znajdują się w dostatecznym lub złym stanie. Ulegają one postępującej degradacji, są zaniedbane, zarośnięte dziką roślinnością, z zatartym lub całkowicie nieczytelnym układem przestrzennym alei i kwater, czasem z nieczytelnymi granicami, poza tym z całkowicie usuniętymi nagrobkami lub nielicznie zachowanymi w całości i we fragmentach oraz ze szczątkowo zachowanymi elementami architektonicznymi ogrodzeń.

W ostatnich latach wzrasta świadomość społeczna na temat cmentarzy jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego. Coraz częściej samorządy gminne, lokalne towarzystwa i organizacje porządkują i rewaloryzują zabytkowe nekropolie innych wyznań. Konieczne jest wspieranie i propagowanie tej działalności. Najważniejsze wskazania konserwatorskie dla nieczynnych cmentarzy to: oznaczenie granic (ogrodzenie), umieszczenie tablicy informacyjnej, usuwanie samosiewów, prace pielęgnacyjne przy drzewostanie, w miarę możliwości przywrócenie układu przestrzennego alei i kwater oraz renowacja ocalałych elementów architektury nagrobnej.

2) ruchomych

Bardzo dużym zagrożeniem dla kościołów i zabytków ruchomych stanowiących ich wyposażenie jest zużyta, uszkodzona lub niewłaściwie założona instalacja elektryczna narażająca sam obiekt, jak i jego wyposażenie na pożar, a także brak odpowiedniego zabezpieczenia przeciwpożarowego i antywłamaniowego.

3) archeologicznych

Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych na terenie gminy i miasta Ujście, są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Należą do nich między innymi planowane na najbliższe lata inwestycje:

- budowa obwodnicy miasta Ujście
- przebudowa mostu w bezpośrednim sąsiedztwie grodziska wczesnośredniowiecznego na terenie miasta Ujście;
- budowa sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej w Kruszewie;
- budowa budynków mieszkalnych i gospodarczych na obszarze miasta i gminy Ujście.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest uzgadnianie oraz wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zawartych w opiniach i decyzjach WWKZ.

5.2. Ochrona zabytków nieruchomych i dziedzictwa archeologicznego wynikająca ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ujście

Obowiązująca obecnie *Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ujście* została przyjęta Uchwałą Nr XIV/98/2020 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 18.06.2020 r. Jest to dokument planistyczny określający zasady polityki zagospodarowania przestrzennego gminy, stanowi zbiór zapisów ustalonych jako uwarunkowania i kierunki zagospodarowania będące podstawą do opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W rozdziale II pn. *Uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe i rolne gminy Ujście* pkt 4 pn. *Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków* zawarto opis rozwoju osadnictwa na terenie gminy oraz ogólną charakterystykę występującej tu zabudowy historycznej. Poza tym wymienione zostały obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w ewidencji.

Określono również wnioski wynikające z uwarunkowań kulturowych:

- układ urbanistyczny miasta Ujście i układy przestrzenne wsi objęte są ochroną konserwatorską,
- na obszarach tych obowiązują ograniczenia związane z zachowaniem obiektów zabytkowych w ich historycznym kształcie i zachowanie układu urbanistycznego miasta,
- dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków wszelkie zmiany dotyczące funkcji zabudowy i utrzymania obiektu we właściwym stanie technicznym wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, a dla obiektów w ewidencji wymagane jest uzgodnienie z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- przy nowych realizacjach obiektów budowlanych w sąsiedztwie zabudowy zabytkowej należy nawiązać do gabarytów zabudowy zabytkowej: zachować wysokość zabudowy, wielkość bryły, formę dachu, wielkość otworów okiennych i drzwiowych, stosować tradycyjne materiały;
- w strefach ochrony konserwatorskiej obejmującej zewidencjonowane stanowiska archeologiczne wszelkie prace ziemne związane z zagospodarowaniem i zabudową terenu podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu celem ustalenia obowiązującego zakresu badań archeologicznych.

W rozdziale III pn. *Kierunki rozwoju gminy* w punkcie 1.4. pn. *Kierunki rozwoju przestrzennego* sformułowano wytyczne do ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

Miasto Ujście. Obszar śródmiejski winien być objęty strefą ochrony konserwatorskiej. Występują tu obiekty zabytkowe: kościół parafialny i ewangelicki, pastorówka, ratusz i cmentarz (objęte rejestrem WKZ), dla których obowiązuje zakaz zmiany formy zewnętrznej. Obiekty zabytkowe: 83 domy, 7 budynków gospodarczych, spichlerz, cmentarz i park (objęte ewidencją WKZ), dla których formy ochrony określi miejscowy plan. Na terenie miasta w sąsiedztwie zabytkowych obiektów, należy nowe obiekty realizować w gabarytach budynków zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na terenie położonym w strefie chronionego krajobrazu obowiązują zasady jego

ochrony wynikające z rozporządzenia wojewody.

Byszki. Należy zachować historyczny układ przestrzenny wsi i jej zabytkową zabudowę oraz utrzymać w jej sąsiedztwie nową zabudowę w gabarytach obiektów zabytkowych. Należy zachować zabytkowy cmentarz katolicki. Na terenie wsi ochroną objęto 5 domów, krzyż i figurę Matki Boskiej. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na terenie położonym w strefie chronionego krajobrazu obowiązują zasady ochrony określone w rozporządzeniu wojewody.

Chrustowo. Na terenie wsi należy zachować zabytkową zabudowę: 13 domów, budynek gospodarczy, kuźnię, remizę, cmentarze oraz utrzymać nową zabudowę w jej sąsiedztwie w gabarytach obiektów zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na terenie położonym w strefie chronionego krajobrazu obowiązują zasady ochrony określone w rozporządzeniu wojewody.

Jabłonowo. Na terenie wsi znajdują się zespół pałacowo-parkowy, zespół folwarczny oraz cmentarz ewangelicko-augsburski objęte rejestrem WKZ - należy zachować zabytkowe założenia, obowiązuje zakaz zmiany formy obiektów zabytkowych. Należy wyznaczyć strefę pełnej ochrony konserwatorskiej dla zespołu pałacowo – parkowego i folwarcznego. Lokalizacja nowej zabudowy nie może przesłaniać widoku na założenia. Należy zachować występującą na terenie wsi zabytkową zabudowę: 4 domy i zespół poniatówek z budynkami gospodarczymi oraz utrzymać nową zabudowę w jej sąsiedztwie w gabarytach obiektów zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie.

Kruszewo. Na terenie wsi znajdują się zespół pałacowo-parkowy oraz 2 cmentarze: ewangelicki i katolicki (w tym kwatera powstańców wielkopolskich - zespół grobów) objęte rejestrem WKZ - należy zachować zabytkowe założenia, obowiązuje zakaz zmiany formy obiektów zabytkowych. Należy wyznaczyć strefę pełnej ochrony konserwatorskiej dla zespołu pałacowo-parkowego. Na terenie wsi występuje zabytkowa zabudowa (objęta ewidencją WKZ): 37 domów, oficyna pałacowa, 2 kapliczki z figurą św. Józefa i św. Antoniego, mleczarnia, młyn i pomieszczenie na karawan. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Nową zabudowę w sąsiedztwie zabytkowej należy utrzymać w gabarytach obiektów zabytkowych.

Ługi Ujskie. Należy zachować historyczny układ przestrzenny wsi i jej zabytkową zabudowę: kościół, dzwonnice, mur cmentarny, kapliczkę, szkołę podstawową, 9 domów, stodołę oraz utrzymać nową zabudowę w gabarytach obiektów zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na terenie położonym w strefie chronionego krajobrazu obowiązują zasady ochrony określone w rozporządzeniu wojewody.

Miroslaw. Należy zachować historyczny układ przestrzenny wsi i jej zabytkową zabudowę: szkołę i budynek gospodarczy, remizę strażacką, 5 domów oraz utrzymać nową zabudowę w sąsiedztwie zabytkowej w gabarytach obiektów zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na terenie wsi zachowały się dwa cmentarze zabytkowe (w tym kwatera powstańców wielkopolskich - mogiła zbiorowa)

i dworski park krajobrazowy. Na terenie położonym w strefie chronionego krajobrazu obowiązują zasady ochrony określone w rozporządzeniu wojewody.

Nowa Wieś Ujska. Należy zachować historyczny układ przestrzenny wsi i jej zabytkową zabudowę: szkołę, kuźnię, przedszkole, 6 domów, stodołę oraz utrzymać nową zabudowę w sąsiedztwie zabytkowej w gabarytach obiektów zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na obszarze wsi zachowały się 3 cmentarze. Na terenie położonym w strefie chronionego krajobrazu obowiązują zasady ochrony określone w rozporządzeniu wojewody.

Węglewo. Należy zachować historyczny układ przestrzenny wsi i jej zabytkową zabudowę: kościół, 7 domów, stodołę oraz utrzymać nową zabudowę w sąsiedztwie zabytkowej w gabarytach obiektów zabytkowych. Zasady ochrony tej zabudowy winny być określone w miejscowym planie. Na terenie wsi zachował się zabytkowy cmentarz ewangelicki.

W rozdziale III punkt 4 *Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków* sformułowano obszary, cele i sposoby ich ochrony.

Ochroną środowiska kulturowego objęto:

1. obiekty w rejestrze zabytków: obiekty architektury, zespoły pałacowo – parkowe i folwarczne, parki i cmentarze;
2. obiekty objęte ewidencją wcz: obiekty architektury i zespoły tych obiektów, cmentarze jako miejsca pamięci i skupiska zieleni, parki i aleje lipowe jako skupiska zieleni, strefy ochrony stanowisk archeologicznych o granicach oznaczonych na rysunku studium.

Cele ochrony:

- zachowanie obiektów architektury i zespołów pałacowo-parkowych (objętych rejestrem), w tym ich wartości historycznych i założeń przestrzennych,
- rewitalizacja zespołu staromiejskiego Ujścia oraz parków i cmentarzy,
- zachowanie obiektów architektury i zespołów zabytkowych (objętych ewidencją) z dostosowaniem tych obiektów do nowych potrzeb, zachowaniem ich wartości historycznych,
- zachowanie zabytkowych układów:
 - a) urbanistycznego miasta Ujścia i jego rewitalizacja,
 - b) zachowanie ruralistycznego układu wsi: Węglewo, Byszki, Ługi Ujskie, Nowa Wieś Ujska i Mirosław.

Sposoby ochrony:

wyznaczenie strefy pełnej ochrony konserwatorskiej dla założeń:

- pałacowo-parkowego i zespołu folwarcznego w Jabłonowie,
- zespołu pałacowo-parkowego w Kruszewie,
- parku dworskiego w Mirosławiu,
- wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego miasta Ujścia.

W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują:

- zakaz zmiany bryły i formy zewnętrznej (otworów okiennych i drzwiowych, detalu architektonicznego) i geometrii dachu oraz historycznego pokrycia w obiektach objętych rejestrem;
- ochrona obiektów objętych ewidencją poprzez ograniczenie możliwości zmiany ich formy zewnętrznej;
- dostosowanie nowej zabudowy do form spójnych z zabudowa historyczną;
- zmianę formy obiektów dysharmonizujących;
- zapewnienie poprzez ograniczenia w zabudowie właściwej ekspozycji założeń dworsko – parkowych i obiektów zabytkowych;
- na obszarach strefy ochrony konserwatorskiej oraz w strefach ochrony stanowisk archeologicznych obowiązuje uzgadnianie i opiniowanie projektów prac budowlanych związanych z zagospodarowaniem lub zabudowaniem terenu, celem ustalenia obowiązującego zakresu badań archeologicznych;
- wszelkie zmiany dotyczące funkcji zabudowy i utrzymania obiektu we właściwym stanie technicznym wymagają dla: obiektów wpisanych do rejestru zabytków – pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, obiektów ujętych w ewidencji wkz – uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Pozostałe zapisy dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ujęte w kolejnych zmianach studium:

- w związku z zamiarem lokalizacji na terenie gminy Ujście elektrowni wiatrowych wraz z infrastrukturą należy sporządzić specjalistyczne studium krajobrazowo-widokowe, w którym przedstawiony będzie wpływ planowanych elektrowni wiatrowych na otaczający krajobraz. Celem opracowania studium będzie uzyskanie danych dotyczących zmian krajobrazowych, wywołanych wprowadzeniem ewentualnych inwestycji, analiza skutków tych zmian w postaci nowych relacji widokowych oraz sformułowanie wniosków, które pozwolą podjąć decyzje organom konserwatorskim;
- na terenie objętym studium zachować w dobrym stanie istniejącą zabudowę historyczną znajdującą się w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz w rejestrze Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – budynki folwarku Bronisławki. Remonty ww. obiektów winny być prowadzone z użyciem tradycyjnych technik budowlanych, z zachowaniem historycznych brył budynków. Należy dążyć do utrzymania istniejących historycznych dachów stromych. W przypadku zmienianych pierwotnych pokryć z dachówki na inne należy dążyć do jej przywrócenia na dachach stromych. Utrzymać krzyżowe podziały w stolarkach okiennych oraz dążyć do zachowania ich jednorodności. Zachować istniejące ceglane elewacje budynków historycznych ujętych w ewidencji WWKZ bez docieplania z zewnątrz. Zachować istniejące elewacje budynków z historycznym detalem architektonicznym bez docieplania z zewnątrz;
- nowo wznoszone budynki i objekty w sąsiedztwie budynków w ewidencji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków winny być dostosowane do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali, bryły, usytuowania, podziałów architektonicznych, proporcji, powierzchni murów i otworów i uwzględniać sąsiedztwo obiektów historycznych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji WWKZ;

- dla obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków należy ustalić sposób ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Na terenie objętym zmianą do ewidencji zabytków wpisane są:
Zespół folwarczny Bronisławki:
 - dwór – rządcówka, ob. mieszkania, mur., 4 ćw. XIX w.
 - gorzelnia, mur., k. XIX w.
 - stodoła, mur., k. XIX w.
 - obora, mur., k. XIX w.
 - stajnia, ob. garaże, mur., k. XIX w.
 - chlewnia, ob. warsztat, mur., k. XIX w.
 - kuźnia, ob. magazyn, k. XIX w.
 - domy, mur., k. XIX w.
 - park krajobrazowy, k. XIX w.
- w granicach archeologicznej strefy ochrony konserwatorskiej zgodnie z rysunkiem, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem bądź zagospodarowaniem terenu obowiązek prowadzenia badań archeologicznych, na które inwestor winien uzyskać pozwolenie WWKZ przed uzyskaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.
- na części obszaru objętego zmianą studium występują zabytki objęte ochroną konserwatorską: cmentarz ewangelicko – augsburski, wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-606 z dnia 20 lipca 1989 r. oraz stanowiska archeologiczne objęte ochroną konserwatorską i ich strefy ochrony konserwatorskiej, ujęte w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków – obszary AZP 39-26/73, AZP 40-25/27, AZP 40-25/146, AZP 40-25/147, AZP 40-25/142;
- na obszarze osady Bronisławki z terenem objętym zmianą studium graniczy teren, na którym znajdują się obiekty znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków i wyznaczone do ujęcia w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków: zespół folwarczny, w skład którego wchodzi: dwór-rządcówka, gorzelnia, stodoła, obora, stajnia, chlewnia, kuźnia, domy, park krajobrazowy;
- dla wpisanego do rejestru zabytków cmentarza ewangelicko – augsburskiego ustala się jego zachowanie i ochronę, zgodnie z przepisami odrębnymi. Na terenie wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych ustala się wymóg prowadzenia badań archeologicznych w trakcie realizacji inwestycji związanych z zagospodarowaniem terenu.

5.3. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Na terenie gminy Ujście obowiązuje 37 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, spośród których 16 zawiera zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Uchwała Nr XVIII/208/2000 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 27 grudnia 2000 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego wsi Ługi Ujskie dla terenu zabudowy produkcyjno - usługowej

- w § 10 wprowadzono zapis: przed rozpoczęciem prac ziemnych związanych z realizacją zabudowy należy uzyskać uzgodnienie od Konserwatora Zabytków Archeologicznych Delegatury w Pile – w celu objęcia ich nadzorem archeologicznym.

2. Uchwała nr XIX/224/2001 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 28 marca 2001 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego wsi Ługi Ujskie dla terenu zabudowy produkcyjno - usługowej

- w § 2 wprowadzono zapis: przed rozpoczęciem prac ziemnych związanych z realizacją zabudowy należy uzyskać uzgodnienie od Konserwatora Zabytków Archeologicznych Delegatury w Pile – w celu objęcia ich nadzorem archeologicznym.

3. Uchwała nr XXII/261/2001 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 22 sierpnia 2001 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Kruszewo

- w § 4 na całym obszarze objętym planem wskazano obowiązki:
 - ochrony obiektów zabytkowych polegającej na obowiązku zachowania formy dachu, rysunku elewacji, szczegółów stolarki okiennej i drzwiowej;
 - krycia dachów obiektów zabytkowych wyłącznie dachówką ceramiczną;
 - uzgadniania projektów modernizacji i rozbudowy budynków zabytkowych przez Państwową Służbę Ochrony Zabytków;
- w § 9 ustalono ochronę zespołu pałacowo – parkowego: obowiązek zachowania istniejącego drzewostanu stanowiącego zabytkowy park, obowiązek prowadzenia nasadzeń uzupełniających za zezwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków i wojewódzkiego konserwatora przyrody, obowiązek uzyskania zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie roboty budowlane i konserwatorskie oraz na realizację nowych obiektów kubaturowych.

4. Uchwała nr XXIII/266/2001 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 22 października 2001 r. w sprawie miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego wsi Ługi Ujskie dla terenu zabudowy mieszkaniowej

- w § 6 wprowadzono zapis: przed rozpoczęciem prac ziemnych związanych z realizacją budowy należy uzyskać uzgodnienie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Poznaniu – w celu objęcia ich nadzorem archeologicznym.

5. Uchwała nr XXVIII/303/2002 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 22 kwietnia 2002 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania wsi Bysзки

- w § 6 wprowadzono zapis: przed rozpoczęciem prac ziemnych związanych z realizacją budowy należy uzyskać uzgodnienie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Poznaniu – w celu objęcia ich nadzorem archeologicznym.

6. Uchwała nr VII/54/2007 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Ujście dla terenów zabudowy przemysłowej – rejon Huty Szkła „Ujście”

- w § 9 wprowadzono następujący zapis dotyczący zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: w obszarze planu mogą występować nawarstwienia kulturowe; w razie natrafienia w trakcie prac ziemnych na obiekty archeologiczne należy przerwać prace, zabezpieczyć teren i niezwłocznie powiadomić odpowiedni organ służby ochrony zabytków, a następnie przystąpić do archeologicznych badań ratunkowych.

7. Uchwała nr XXI/168/2013 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 8 kwietnia 2013 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Ujście w rejonie ulic Czarnkowskiej i Ogrodowej

- w § 7 wprowadzono zapis: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego istnieje obowiązek prowadzenia przy realizacji inwestycji badań archeologicznych.

8. Uchwała nr XVI/140/2008 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 3 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Byszki

- w § 3 pkt 2 wprowadzono zapis: dla ochrony dziedzictwa archeologicznego, na obszarze objętym planem, dla oznaczonego na rysunku stanowiska archeologicznego, ustala się obowiązek zgłaszania prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudową terenu – do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

9. Uchwała nr XIX/158/2012 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 17 grudnia 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Mirosław

- w § 7 wprowadzono zapis: w granicach terenu objętego planem występują stanowiska archeologiczne wymagające ochrony; istnieje obowiązek prowadzenia przy realizacji inwestycji badań archeologicznych, zakres których określi pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

10. Uchwała nr XXIX/233/2014 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 28 lutego 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Kruszewo w rejonie ulic Piłskiej i Wybudowanie

- w § 7 wprowadzono zapisy:
 - na obszarze planu występują obiekty budowlane wpisane do gminnej ewidencji zabytków zlokalizowane na działkach nr 71/1 (dom przy ul. Piłskiej 27), o nr 95/2 (dom przy ul. Lipowej 17), nr 674 (dom przy ul. Piłskiej 9), dla których obowiązują następujące ustalenia:

- dla budynków z elewacjami ceglanymi lub detalem architektonicznym zakaz zewnętrznego ocieplania ścian;
- nakaz utrzymania historycznych pokryć dachów stromych dachówką;
- nakaz opiniowania wszelkich prac budowlanych mogących wpłynąć na zmianę wyglądu elewacji, kolorystyki, stolarki okiennej i drzwiowej zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- zakaz instalowania tablic reklamowych przesłaniających bryłę budynku, elementy wystroju architektonicznego oraz osie widokowe na obiekty podlegające ochronie konserwatorskiej;
- w stosunku do występujących na obszarze planu stanowisk archeologicznych – podczas prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu oraz przed wydaniem pozwolenia na budowę inwestor powinien postępować zgodnie z odrębnymi przepisami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

11. Uchwała nr IV/35/2015 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 6 maja 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Parku Wiatrowego na terenie gminy Ujście

- w § 6 ustalono następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:
 - ochrona wchodzących w skład zespołu folwarcznego Bronisławki obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków: dworu – rządcówki, pozostałości gorzelni, stodoły, obory, stajni, chlewni, kuźni, parku krajobrazowego, w zakresie:
 - nakaz zachowania istniejącej formy architektonicznej, gabarytów i geometrii dachów;
 - zakaz zmiany historycznych otworów okiennych i drzwiowych, a także podziałów stolarki okiennej, nadbudowy, a także jakiegokolwiek zmiany wysokości ścianki kolankowej, zmiany proporcji budynków, wykonywania lukarn w połaciach dachów od frontu budynku, realizacji balkonów i loggii, zmiany rodzaju materiałów elewacyjnych oraz ocieplania budynków od zewnątrz;
 - możliwość doświetlania poddaszy przez okna połaciowe, rozbudowy budynków zabytkowych pod warunkiem zachowania pierwotnego wyglądu elewacji od strony frontowej i przy zachowaniu następujących warunków: rozbudowywana część winna gabarytami, kompozycją elewacji, materiałami i detalem być dostosowana do istniejącego budynku, natomiast wysokość kalenicy i wysokość górnej krawędzi elewacji nie mogą być wyższe niż wysokość odpowiednich elementów w istniejącym budynku zabytkowym, kąt nachylenia dachu w części rozbudowanej winien być dostosowany do kąta nachylenia dachu istniejącego budynku zabytkowego.
 - W granicach archeologicznych stref ochrony konserwatorskiej oraz na terenie zabytkowego parku, nakazuje się przeprowadzenie badań archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z zabudową bądź zagospodarowaniem terenu.

12. Uchwała nr XXIX/202/2018 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 23 marca 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Ługi Ujskie w rejonie ulic: Baśniowej, Brzozowej i Rzemieśniczej:

- w § 7 pkt 1 i 2 zamieszczono wykaz obiektów zabytkowych objętych ochroną, znajdujących się w rejestrze zabytków (kościół i dzwonnica) oraz w Gminnej Ewidencji Zabytków, występujących na terenie objętym planem.
- w § 7 pkt 3 - 7 dla budynków mieszkalnych objętych ochroną wprowadzono następujące ustalenia:
 - utrzymanie wysokości budynku, w tym zachowanie kompozycji elewacji frontowej, rytmu usytuowania okien, ich obramień, charakterystycznych detali, krzyżowego podziału na kwatery;
 - przy wymianie stolarki odtworzenie jej charakterystycznych cech i wykonanie jej z drewna;
 - zakaz zmiany geometrii dachu;
 - pokrycie dachu dachówką ceramiczną w kolorze ceglonym;
 - dopuszczenie zmiany funkcji obiektu i przystosowanie układu funkcjonalnego do potrzeb użytkownika, pod warunkiem zachowania walorów formy zewnętrznej;
 - wykonanie prac remontowych w oparciu o tradycyjne techniki, konstrukcje i materiały;
 - ponadto dla budynku straży granicznej nr 86 i budynku dawnej szkoły nr 83 zakaz docieplenia elewacji z zewnątrz.
- w § 7 pkt 8: ochrona zabytkowego cmentarza i ogrodzenia (muru), otoczenia zabytkowego zespołu kościoła – ochronie podlega kompozycja funkcjonalno – przestrzenna, w tym zagospodarowanie zielenią urządzoną, układ kwater i dojść.
- W obszarach występowania stanowisk archeologicznych ustala się obowiązek uwzględniania stanowisk przy zagospodarowaniu i zabudowie terenu, przed przystąpieniem do prac ziemnych postępowania zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

13. Uchwała nr III/18/2018 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 28 grudnia 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na terenie wsi Nowa Wieś Ujska

- w § 4 pkt 11 ustala się obowiązek uzgodnień z WKZ w trybie i zakresie przewidzianym przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Prawa budowlanego, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę oraz przy dokonywaniu zgłoszenia zamiaru wykonania robót budowlanych, dla wszelkich inwestycji położonych w obszarze planu, z uwagi na położenie w granicach dawnego zespołu folwarcznego – zarówno w zakresie zabytków archeologicznych jak również zabytków nieruchomości, w tym w szczególności relikwów dworu, zarysu placu folwarcznego, relikwów bramy wjazdowej do zespołu, parku dworskiego.

14. Uchwała nr IV/31/2019 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla lokalizacji inwestycji celu publicznego, jaka jest dwutorowa napowietrzna linia elektroenergetyczna Piła Krzewina - Plewiska

- w § 7 wprowadzono zapisy:
 - zachowanie i ochrona cmentarza ewangelicko – augsburskiego, wpisanego do rejestru zabytków pod numerem A-606 z dnia 20.07.1989 r.
 - w granicach stref stanowisk archeologicznych, prowadzenie badań archeologicznych podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zagospodarowaniem terenu.

15. Uchwała nr XIV/99/2020 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 18 czerwca 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Węglewo

- zgodnie z § 4 na obszarze objętym planem występują obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków, w stosunku do których ustala się: nakaz zachowania historycznych brył i elewacji frontowych budynków wraz z formą otworów drzwi zewnętrznych, otworów okiennych i podziałów stolarki okiennej, nakaz zachowania ceglanych elewacji budynków oraz elewacji z detalem architektonicznym, zakaz ocieplania z zewnątrz, nakaz zachowania geometrii dachu i dążenie do pokrycia dachów stromych dachówką, nakaz utrzymania spójnej i jednolitej kolorystyki elewacji.
- dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wprowadzono obowiązek uzyskania stosownych zgód i pozwoleń na prowadzenie badań archeologicznych podczas prowadzenia inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudową terenu.

16. Uchwała nr XVIII/123/2020 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 10 grudnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Kruszewo

- w § 6 zawarto zapisy dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego:
 - dla występujących na obszarze planu obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków (kościół parafialny, cmentarz katolicki, cmentarz ewangelicki, zespół pałacowo - parkowy) należy uzyskać pozwolenie konserwatorskie na prace wymienione w art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
 - zachować w dobrym stanie istniejącą zabudowę historyczną występującą na obszarze objętym planem (Kruszewo i zespół folwarczny Bronisławki), znajdującą się w gminnej ewidencji zabytków – remonty ww. obiektów winny być prowadzone z użyciem tradycyjnych technik budowlanych, z zachowaniem historycznych brył budynków, utrzymaniem historycznych pokryć dachów stromych dachówką, krzyżowych podziałów w stolarkach okiennych, zachowaniem jednorodności stolarek, zachowaniem historycznych ceglanych elewacji i elewacji z bogatym detalem architektonicznym bez docieplania z zewnątrz;
 - nowo wznoszone budynki i obiekty w sąsiedztwie budynków w GEZ winny być dostosowane do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali, bryły,

usytuowania, podziałów architektonicznych, proporcji, powierzchni murów i otworów;

- w celu zapewnienia ochrony zabytków archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa się wymóg prowadzenia badań archeologicznych.

5.4. Uwarunkowania wynikające z dokumentów wykonanych na poziomie gminy

5.4.1. Strategia rozwoju Gminy Ujście na lata 2015 - 2024

Strategia rozwoju Gminy Ujście na lata 2015 – 2024 została przyjęta Uchwałą Nr III/18/2015 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 17.03.2015 r. Jest to dokument o charakterze strategicznym. Zawiera opis poszczególnych przestrzeni społeczno-gospodarczych gminy i propozycje inwestycji w obszarach uznanych za strategiczne. W dokumencie znajdują się informacje o dziedzictwie historycznym gminy i wskazanie, że jest ona atrakcyjna pod względem krajobrazowym, szczególnie ze względu na ciekawe ukształtowanie terenu. Warunkiem wykorzystania walorów przyrody i dziedzictwa kulturowego jest odpowiednia infrastruktura turystyczna oraz efektywna promocja. Elementy te zostały uwzględnione w proponowanych projektach inwestycyjnych. Na uwagę zasługuje projekt adaptacji wnętrza dawnego kościoła ewangelickiego na Starym Rynku i stworzenia w nim Muzeum Doliny Noteci oraz projekt dotyczący poszerzenia oferty domu kultury.

5.4.2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy i miasta Ujście

Dokument opracowany w 2016 r., uzgodniony z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz Starostą Pilskim. Określa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na poziomie gminy. Zawiera charakterystykę zasobu i rozmieszczenia zabytków oraz stopnia ich spodziewanego zagrożenia, ponadto wykaz zabytków nieruchomości, sposoby ich ochrony i zabezpieczeń, a także dane dotyczące realizacji prac. Plan nie jest co roku aktualizowany.

5.5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego

5.5.1. Program ochrony środowiska dla Gminy Ujście na lata 2020 – 2023 z perspektywą na lata 2024 – 2027 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Ujście na lata 2020 – 2023 z perspektywą na lata 2024 - 2027 został przyjęty Uchwałą Nr XIV/101/2020 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia

18 czerwca 2020 r., określa politykę ochrony środowiska w gminie. Niniejszy dokument zawiera analizę stanu środowiska naturalnego na terenie gminy, na podstawie której określono cele, kierunki i zadania wynikające z istniejących zagrożeń i problemów, mające na celu poprawę stanu środowiska z uwzględnieniem ochrony klimatu i jakości powietrza, racjonalnego i zrównoważonego gospodarowania wodami, odpadami, zasobami geologicznymi, glebowymi, przyrodniczymi oraz edukacji ekologicznej.

5.5.2. Obszary chronionego krajobrazu

Obszary chronionego krajobrazu są to tereny objęte ochroną ze względu na walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe oraz zróżnicowane ekosystemy, odznaczające się niewielkim stopniem zniekształcenia środowiska przyrodniczego, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z masową turystyką i wypoczynkiem lub istniejące albo odtwarzane korytarze ekologiczne. Od parków krajobrazowych różnią się większą dopuszczalnością działań gospodarczych, które ogranicza jedynie konieczność zachowania w równowadze istniejących walorów.

Wyznaczanie obszarów chronionego krajobrazu następuje uchwałą sejmiku wojewódzkiego. Obszary chronionego krajobrazu wraz z parkami narodowymi, rezerwatami przyrody oraz parkami krajobrazowymi stanowią elementy składowe tzw. krajowego systemu obszarów chronionych. Odgrywają one zatem ważną rolę w przestrzennym układzie form ochrony przyrody.

Na terenie gminy Ujście występuje obszar chronionego krajobrazu „**Dolina Noteci**” – utworzony w 1989 r. Jego powierzchnia wynosi 68.840 ha (dotyczy całego obszaru, obejmuje gminy Wyrzysk, Białośliwie, Kaczory, Ujście, Trzcianka, Czarnków, Lubasz, Budzyń, Chodzież, Margonin, Szamocin i m. Piła). Obszar ten stanowi fragment unikalnego krajobrazu doliny rzecznej wraz z jej krawędziami i przyległymi wzgórzami morenowymi między Wyrzyskiem i Wieleniem oraz rejonem jeziora Margonińskiego. Występują tu płaskie torfowiska, rozcięcia wąwozowe krawędzi doliny, zatopione w torfach wydmy, rozległe naturalne łąki turzycowe i wzgórza morenowe.

5.5.3. Obszary NATURA 2000

Obszary NATURA 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Obszary te powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną obszarów ochrony Natura 2000.

Celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Drugim jej celem jest ochrona różnorodności biologicznej.

Podstawą funkcjonowania programu są dwie unijne dyrektywy tzw. dyrektywa ptasia i dyrektywa siedliskowa:

- Dyrektywa ptasia (dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa - wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) - określa kryteria do wyznaczania ostoi dla gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem;
- Dyrektywa siedliskowa (dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) - ustala zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów szczególnie ważnych przyrodniczo.

Zgodnie z tymi aktami prawnymi każdy kraj członkowski Unii Europejskiej ma obowiązek zapewnić siedliskom przyrodniczym i gatunkom, wymienionym w załącznikach dyrektywy siedliskowej i ptasiej, warunki sprzyjające ochronie lub zadbać o odtworzenie ich dobrego stanu. Dotyczy to m.in. wyznaczenia i objęcia ochroną obszarów, na których te siedliska i gatunki występują.

Obszary *Natura 2000* na terenie gminy Ujście:

- **Dolina Noteci** PLH 300004 (obszar specjalnej ochrony siedlisk),
- **Ostoja Pilska** PLH 300045 (obszar specjalnej ochrony siedlisk),
- **Puszcza nad Gwdą** PLB 300012 (obszar specjalnej ochrony ptaków),
- **Nadnoteckie Łęgi** PLB 300003 (obszar specjalnej ochrony ptaków),
- **Dolina Środkowej Noteci i Kanał Bydgoski** PLB 300001 (obszar specjalnej ochrony ptaków).

5.5.4. Pomniki przyrody

Pomniki przyrody są to pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno - pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałe rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych i obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe, jaskinie. Pomniki przyrody są ważnym elementem składowym krajobrazu, podnoszą jego piękno, zwiększają różnorodność, często związane są z wydarzeniami historycznymi, lokalnymi podaniami lub wybitną postacią historyczną. Status pomnika przyrody może nadać wojewoda (rozporządzenie) lub rada gminy (uchwała).

Na terenie gminy Ujście znajdują się **34 pomniki przyrody** – pojedyncze drzewa i grupy drzew, spośród których najwięcej jest dębów szypułkowych oraz buków zwyczajnych, występują też lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe, platany kloniste, sosna pospolita i modrzew europejski. Najwięcej obiektów zlokalizowanych jest w Jabłonowie i Nowej Wsi Ujskiej. Za pomnik przyrody uznany jest również bluszcz pospolity rosnący na modrzewiu w parku w Jabłonowie.

5.6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych

- uwzględnianie zabytków archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków na załącznikach graficznych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych gminy Ujście;
- uwzględnianie przez inwestorów wytycznych dotyczących ochrony dziedzictwa archeologicznego określonych w decyzjach i opiniach wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

6.1. Gminna ewidencja zabytków

1) nieruchomości

- gminna ewidencja zabytków nieruchomości w formie zbioru kart adresowych została wykonana w 2018 r. i przyjęta Zarządzeniem nr 57/2019 Burmistrza Ujścia z dnia 31 maja 2019 r.
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków:
 - wykonanie kart adresowych zespołów folwarcznych z terenu gminy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną;
 - rozpoznawanie i wprowadzanie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów;
 - włączanie obiektów do gminnej ewidencji zabytków i wyłączenie obiektów z gminnej ewidencji zabytków w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

2) archeologicznych

- gminna ewidencja zabytków archeologicznych w formie zbioru kart adresowych wraz z wykazem zabytków archeologicznych została wykonana w 2014 r. i przyjęta Zarządzeniem nr 205/2014 Burmistrza Ujścia z dnia 12 marca 2014 r. Do zbioru kart wykonano również załącznik graficzny w postaci mapy topograficznej w skali 1 : 25 000 z naniesionymi strefami ochrony konserwatorskiej.
 - uzupełnianie i weryfikacja wykonanej ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych Archeologicznego Zdjęcia Polski, na podstawie informacji otrzymanych od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z § 18 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56):

- o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem;
- zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej;
- zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków;
- wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków;
- do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

6.2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

- coroczna aktualizacja planu opracowanego w 2016 r. – na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji

i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

6.3. Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych

- udostępnienie niniejszego *Programu opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Ujście na lata 2022 – 2025* na stronie internetowej Urzędu Miejskiego w Ujściu;
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych;
- utworzenie na terenie miasta ścieżki dydaktycznej przedstawiającej jego historię, krajobraz i zabytki, także te nie wpisane do rejestru zabytków, a kształtujące jego przestrzeń i będące świadectwem jego przeszłości;
- udostępnianie informacji na temat zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy – na bieżąco, podczas opracowywania folderów, albumów promujących gminę, podczas wyjazdów i współpracy z innymi gminami i miastami;
- współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich w celu ułatwienia dojazdu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- ustalanie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych;
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączania lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny;
- opracowywanie lub wspieranie opracowywania dokumentacji o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym (studia historyczno – urbanistyczne, historyczno – ruralistyczne, katalogi typów zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, cmentarzy itp.).

6.4. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury, a także zasobów zabytków i krajobrazu kulturowego gminy, powiatu i województwa do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych prowadzonych przez gminę;
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych i najważniejszych miejscach w gminie i powiecie oraz przedstawianie obiektów zabytkowych;
- wpieranie imprez propagujących wydarzenia historyczne, kulturalne, etnograficzne związane z regionem;
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego.

6.5. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy;
- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy;
- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty;
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków;
- nawiązanie współpracy z właścicielami obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków poprzez:
 - rozpowszechnianie wśród nich informacji na temat zasad opieki nad zabytkami, profilaktyki i etyki konserwatorskiej;
 - zbieranie od nich informacji na temat przeprowadzonych remontów i odnotowanie tych faktów w kartach adresowych obiektów.
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach z terenu gminy Ujście wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością gminy, na podstawie **Uchwały Nr XXIX/240/2005 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 08.11.2005 r.** w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Na przestrzeni ostatnich trzech lat gmina udzieliła następujących dotacji:

- w 2018 roku w wysokości 100.000,00 zł na renowację posadzki w kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja w Ujściu;
- w 2019 roku w wysokości 100.000,00 zł na konserwację obrazu Matki Bożej Różańcowej oraz rzeźb św. Barbary i św. Dominika z ołtarza bocznego p.w. MB Różańcowej w kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja w Ujściu;
- w 2020 roku w wysokości 30.000,00 zł – prace konserwatorskie i restauratorskie (II etap) przy ołtarzu bocznym Matki Bożej Różańcowej w kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja w Ujściu oraz 15.000,00 zł na renowację drzwi zewnętrznych w kościele parafialnym pw. Matki Bożej Różańcowej w Ługach Ujskich.

Od dnia wejścia w życie Ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2017 r. poz. 1595) w trybie określonym odrębnymi przepisami Rada Gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane także przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

- poprawa stanu zachowania zabytkowych cmentarzy (wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków):

- podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania nieczynnych cmentarzy na terenie gminy, np. ustalenie w planach zagospodarowania przestrzennego docelowych funkcji cmentarzy poprzez wyszczególnienie, które pozostaną cmentarzami i objęte będą programem rewitalizacji (najlepiej zachowane), a które stanowić będą tereny zieleni urządzonej bądź pozostałości po cmentarzach z zachowaniem starodrzewia, ponadto przeprowadzenie inwentaryzacji fotograficznej i opisowej cennych historycznych nagrobków i pozostałych elementów nekropolii (czynnych i nieczynnych) we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków;
- prowadzenie bieżących prac obejmujących usuwanie krzewów, samosiejek, śmieci i porządkowanie nagrobków po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właścicielami obiektów;
- ogrodzenie najlepiej zachowanych przestrzennie cmentarzy z zabytkowymi nagrobkami w ramach możliwości finansowych gminy.

6.6. Określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych, wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów wymogów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych określonych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.7. Realizacja zadań wynikających z obowiązku opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje opiekę nad zabytkiem jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające m.in. na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

6.7.1. Obiekty zabytkowe stanowiące własność gminy Ujście

- wpisane do rejestru zabytków:
 - **ratusz w Ujściu**, pl. Wiosny Ludów 2 – bieżące utrzymanie;
 - **kościół poewangelicki w Ujściu**, Stary Rynek 12;
w obiekcie planowana jest organizacja Muzeum Doliny Noteci; projekt obejmuje remont wnętrza kościoła, podłóg, posadzek, prace konserwatorskie przy dekoracji

malarskiej ścian, remont galerii oraz stropów; planowane zamierzenie posiada pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; zapewnienie pełnej funkcjonalności obiektu umożliwi całoroczne działanie galerii, która obecnie czynna jest tylko w miesiącach letnich.

- **cmientarz katolicki w Ujściu** – bieżące utrzymanie;
- **cmientarz katolicki w Byszkach** – bieżące utrzymanie;
- **cmientarz ewangelicki w Jabłonowie** – bieżące utrzymanie;
- **cmientarz ewangelicki w Węglewie** – bieżące utrzymanie.

6.7.2. Obiekty wpisane do rejestru zabytków nie będące własnością gminy Ujście

Gmina nie ma możliwości bezpośredniego sprawowania opieki nad zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków, nie będącymi jej własnością, a co za tym idzie - nie ma wpływu na sposób ich użytkowania. Natomiast działania pośrednie wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jak również polityki gminy polegają na:

- prowadzeniu edukacji na poziomie szkół podstawowych na terenie gminy w zakresie informacji o zasobie zabytków i krajobrazu kulturowego regionu oraz możliwościach ich ochrony,
- promowaniu wśród mieszkańców gminy i przybywających tu gości najcenniejszych zabytków,
- wspieraniu przy współudziale urzędu ochrony zabytków poczynań związanych z właściwym utrzymaniem i zagospodarowaniem zabytków i ich otoczenia,
- określaniu przy sporządzaniu dokumentów planistycznych warunków i sposobów ochrony zabytków wpisanych do rejestru zabytków jak również figurujących w gminnej ewidencji zabytków.

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym także na mieszkańców głównie zabytkowej przestrzeni miasta Ujście w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Ujście wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, koordynacji, społeczne oraz instrumenty kontrolne.

▪ Instrumenty prawne

- a) dokumenty wydawane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych

- b) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
- c) uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem zagadnień ochrony zabytków

- **Instrumenty finansowe**

- a) środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej
- b) dotacje
- c) subwencje
- d) dofinansowania
- e) programy uwzględniające finansowanie z funduszy Unii Europejskiej

- **Instrumenty koordynacji**

- a) strategię rozwoju gminy
- b) plany rozwoju lokalnego
- c) programy prac konserwatorskich
- d) programy ochrony środowiska
- e) studia i analizy, koncepcje
- f) plany rewitalizacji

- **Instrumenty społeczne**

- a) edukacja i tworzenie świadomości potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności
- b) informacja
- c) współpraca z organizacjami społecznymi

- **Instrumenty kontrolne**

- a) utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy i Miasta Ujście zespołu koordynującego pracami realizującymi poszczególne zadania wynikające z ustaleń programu
- b) wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu
- c) aktualizacja wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich
- d) monitoring stanu środowiska kulturowego

8. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Burmistrz Ujścia zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez gminę.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez analizę i ocenę stopnia jego realizacji.

9. WEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 81, art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, jednakże wymagane jest ustalenie procedury postępowania w tej sprawie. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków z budżetu Gminy i Miasta Ujście określa:

- Uchwała Nr XXIX/240/2005 Rady Miejskiej w Ujściu z dnia 08.11.2005 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

10. NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek dbania o stan zabytku, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i posiadaczy zabytków. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie ww. prac jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o dotacje ze środków, m.in.:

- **Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu** - w ramach programu *Ochrona Zabytków*, którego celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
- **Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Fundusz Kościelny** - dotacje udzielane kościelnym osobom prawnym na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej); w szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.:

instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).

- **Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków** – dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.
- **Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego** – dotacje udzielane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym lub znajdującym się na obszarze województwa wielkopolskiego, dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe.
- ponadto istnieją możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z **funduszy** krajowych i zagranicznych **Unii Europejskiej**.